

Mokslo Lietuva

APIE KROKUVOS UNIVERSITETĄ PUOŠIANČIUS LIETUVIŠKUS ŽENKLUS ■ 3, 12 p.
PRARADIMAI KURIANT „LIETUVIŲ KALBOS ŽODYNĄ“ ■ 4 p.

SVĖDASAMS SKIRTOJI
KNYGA ■ 9, 10 p.

■ p. 11 Išėjo nebaigęs dainos

■ p. 4 Istorinė prūsų lemtis

Nr. 16 (482)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Cedimino Žemlėlio nuotrauka

Jubilieatę Danguolę Mikulėnienę Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje sveikina akademikas prof. Zigmas Zinkevičius ir jo šeimos nariai – žmona Regina Zinkevičienė, sūnus Vytautas Zinkevičius ir vaikai Mindaugas Šinkūnas

GYVENIMAS KALBAI IR KALBOJE

Kartais žmogaus likimą gali pakreipti smulkmena, šitaip galėjo nutikti ir profesorei habilituotai daktarei Danguolei Mikulėnienei: būtų užtekę per baigiamąjį lietuvių kalbos ir literatūros egzaminą gauti ketvertą ir abiturientės gyvenimo kelias būtų pasisukęs visai kita linkme – vietoj lietuvių kalbos ir literatūros studijų Vilniaus universitete būtų pasirinkusi matematiką. Gabumų ir ryžto pakako, o kadangi būta šiokių tokių abejonių dėl studijų pasirinkimo (kam tų abejonių nebūna), tad visai galimas dalykas, kad šiandien kalbintume pasižymėjusią matematikę, kurių ne tiek daug Lietuvoje yra užkopusių į šio mokslo Olimpą. Gali atrodyti, kad Lietuvoje tai vyrų viešpatavimo erdvė. Kas žino, gal Danguolei Mikulėnienei būtų pavykę sėkmingai įveikti matematikos kalnyno skardžius ir aštriabriaunes uolas – didžiutumą turį savoje šalyje puikią matematikę ir net nepagalvotume, ką praradome. Būtume netekę įvairiapusiškos kalbininkės, padariusios reikšmingų darbų, išleidusios vertingų knygų, į mokslinės veiklos kelią palydėjusios ne vieną savo talentingą mokinį.

Pagiriamųjų žodžių virtinė nėra geriausias būdas pristatyti solidžią mokslininkę, nebent jubiliejaus proga, kaip kad šiuo atveju ir yra,

nes iškalbingiausiai apie žmogų kalba jo darbai – ryškiausias pėdsakas, kurį giliausiai įmina, amžininkams ir visagaliam laikui vertinti palieka mokslo žmogus. Danguolės Mikulėnienės darbų skrynia nors ir gerokai pripildyta, bet dar pakanka vietos ir naujiems darbams, kurių neabejotinai bus, nes kiekviena nauja kalbininkės knyga – tai ne priešokio pastanga, bet ilgų darbo metų ir kruopščių tyrinėjimų rezultatas. Tuo galėjo įsitikinti Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos lankytojai rugsėjo 11-ąją per Danguolei Mikulėnienei skirtos jubiliejinės parodos „Kalbos atodangos“ atidarymą. Tarp parodos rengėjų, be bibliotekos, – Valstybinė lietuvių kalbos komisija ir Lietuvių kalbos institutas. Dvi institucijos, kurioms atiduota daug jėgų, bet ir šios neliko skolingos.

Trumpai apie jubilieatės darbus ir, žinoma, mokytojus. Vilniaus universitete jai dėstė kalbotyros mokslo autoritetai: Vytautas Mažiulis, Zigmas Zinkevičius, Jonas Balkevičius, Jonas Kabelka, Jonas Palionis, Vincas Urbutis, Aleksas Girdenis, Aldonas Pupkis ir kiti. Aštuonių iš paminėtų jau nėra tarp mūsų, liko jų mokiniai ir darbai. Baigusi universitetą D. Mikulėniene pagal paskyrimą dirbo Šiaulių pedagoginiame institute (dabar Šiaulių uni-

versitetas). 1987 m. Vilniaus universitete apsigynė kandidatinę disertaciją „Dabartinės lietuvių kalbos galūnių vedinių metonija“ (mokslinis vadovas Aleksas Girdenis, konsultantė Adelė Laigonaitė). 1995 m. kartu su Janina Barauskaite, Giedre Čepaitiene, Juozu Pabrėža ir Regina Petkevičiene parengė ir išleido vadovėlį aukštųjų mokyklų studentams „Lietuvių kalba 1: leksikologija, fonetika, akcentologija, dialektologija, rašyba“, o 1997 m. – išleido mokomąją knygą „Lietuvių kalbos kirčiavimas: mokinio knyga“.

Kalbininkų Kazio Morkūno ir Aleksandro Vanago pakviesta nuo 1990 m. dirba Lietuvių kalbos institute, Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriuje (nuo 2002 m. šiam skyriui vadovauja). 1992–2002 m. dirbo Valstybinėje lietuvių kalbos komisijoje prie Lietuvos Respublikos Seimo, nuo 1998 m. komisijai vadovavo. Dalyvavo priimant Valstybinės kalbos įstatymą, kuriant kalbos politikos strategiją. 1997 m. su Jūrate Palionyte sudarė teisės aktų rinkinį „Lietuvos Respublikos valstybinė kalba“.

Dėstė Vilniaus pedagoginiame universitete (dabar Lietuvos edukologijos universitetas),

■ Nukelta | 6 p.

Profesorius Briusas KIOPENAS apie Kvinipiako uni- versitete kuriamą medicinos mokyklą

Laiko tėkmėje vykstančius pokyčius suvokti geriausiai padeda prisiminimai ir palyginimai. 2008 m. „Mokslo Lietuva“ kalbino tris medicinos profesorius iš JAV: Baltijos ir Naujosios Anglijos plėtros tinklo (Baltic-New England Development Network, Inc.) Konektikuto valstijoje prezidentę, biologijos ir medicinos profesorę MD, Ph. D. Dalią Giedrimienę, Konektikuto universiteto Medicinos mokyklos (University of Connecticut Health Center) viceprezidentą akademiniams reikalams prof. Briusą Kiopeną (Bruce Koeppen) ir to paties universiteto medicinos mokyklos Chirurgijos departamento ir Stomatologijos klinikos prof. Kristiną Niekraš (Christine Niekraś), kurios tėvai kilę iš Lietuvos (ML, 2008 m. gegužės 1 d. Nr. 9 (387)). Kalbėjome apie užsimezgantį profesionalų bendradarbiavimą tarp Lietuvos ir Naujosios Anglijos medicinos institucijų. Buvo pabrėžiama, kad šio bendradarbiavimo tikslas – ne važiuoti mokytis vieniems pas kitus, bet keistis abipusiškai naudinga profesionalios veiklos patirtimi.

Gal prikišamai toje publikacijoje ir nepabrėžėme, bet potekstė buvo nedviprasmiška: labai svarbu ir skatintina, kad užsienyje dirbantys lietuviai nepamirštų savo tėvynės ir veiksmingai prisidėtų prie Lietuvos mokslo ryšių stiprinimo su pasaulio mokslo centrais ir institucijomis. Prof. Dalios Giedrimienės iniciatyvos gali būti užkrečiamas pavyzdys ir kitiems mūsų tautiečiams.

Š. m. liepos mėnesį prof. Briusas Kiopenas su žmona prof. Kristina Niekraš vėl lankėsi Lietuvoje, prof. Dalios Giedrimienės dėka buvo progos susitikti ir pakalbinti svečią, dabar jau plušantį prie naujos ir labai atsakingos užduoties. Kaip Konektikuto universiteto Medicinos mokyklos dekanas, turintis patirties organizuoti akademinį darbą, prof. Briusas Kiopenas pasitelktas kurti naują aukštąją Medicinos mokyklą prie Kvinipiako universiteto (Konektikuto valstijoje). Tai galėtų būti atitinkamo Lietuvoje veikiančių universitetų fakulteto, bet turinčio daugiau savarankiškumo. Anot D. Giedrimienės, nesuklysimė kuriamą naujądarą pavadinę universiteto sudėtyje veikiančiu Medicinos institutu. Taigi dabartinės B. Kiopeno pareigos – institutą įkuriantis dekanas.

Tuos dalykus išsiaiškinsime kalbindami patį profesorių Briusą Kiopeną. Priminsime, kad jis yra inkstų sistemos fiziologijos specialistas, atitinkamus kursus skaito savo studentams. Pakeitęs darbo vietą ir savo akademinę veiklą susiejęs su Kvinipiako universitetu, prof. B. Kiopenas pasiryžęs ir toliau plėsti bendradarbiavimą su Lietuvos aukštosiomis mokyklomis – Vilniaus universiteto Medicinos fakultetu ir Lietuvos sveikatos mokslų universitetu. Šį siekį palaiko ir Kvinipiako

■ Nukelta | 2 p.

Profesorius Briusas KIOPENAS apie Kvinipiako

■ Atkelta iš 1 p.

universiteto vadovybė, skatindama bendradarbiavimą išplėsti ir kitose srityse, pavyzdžiui, sveikatos apsaugos, kovos su žalingais įpročiais, alkoholio vartojimo, profilaktinės (perspėjamosios) medicinos ir panašiose srityse jau užsimezges bendradarbiavimas su Lietuvos aukštojo mokslo institucijomis turi visas galimybes toliau sėkmingai plėtotis. Amerikiečiai įsitikinę, kad kardiologijos, profilaktinės medicinos ir kai kurių kitų krypčių Lietuvos medicinos patirtis yra labai veiksminga ir gali būti naudinga ir kitoms šalims. Žalingų įpročių, kitų veiksnių, veikiančių sveikatingumą išaiškinimas, visuomenės sveikatos gerinimas JAV įgauna vis didesnę svarbą, o Lietuvos medikai tais klausimais yra publikavę gana daug straipsnių, tad neatsitiktinai šis įdėris domina ir amerikiečius. Tarpininkauti palaikant bendradarbiavimą neatsisako mūsų kraštiečiai Dalia Giedrimienė. Kai kurie JAV medikai D. Giedrimienei net ir Lietuvos medikų pavardes yra surašę, su kuriais jie norėtų užmegzti glaudesnius ryšius.

Šis abipusis susidomėjimas tikriausiai išryškės ir pokalbyje su **prof. Briusu KIOPENU**.

JAV pritrūks 100 tūkstančių gydytojų

Mokslo Lietuva. Profesoriau Briusai Kiopenai, malonu vėl Jus matyti Vilniuje. Dar maloniau jus pasveikinti, tapus Kvinipiako universiteto Medicinos mokyklos kuriančiuoju dekanu. Kaip jaučiatės eidamas naujas pareigas?

Briusas Kiopenas. Esu laimingas kaip niekada ligi šiol. Manau, kad akademinės srities žmogui tokia galimybė – kurti naują aukštosios mokyklos padalinį – gali pasitaikyti tik kartą gyvenime, ir tai toli gražu ne visada. Pradėti tuščioje vietoje ir kurti medikus rengiančią aukštąją mokyklą – tai nuostabus jausmas.

ML. Suprantu Jūsų pakylėtumą. Bet esate medicinos profesorius, inkstų ligų specialistas. Nauja akademinio gyvenimo pozicija Jus tolina ar artina prie konkrečių medicinos reikalų?

B. Kiopenas. Ši veikla tikriausiai nuo medicinos mane tolia, kadangi turiu parengti veiklos, kuri padėtų geresniam būsimųjų medikų rengimui ir tolimesnei medicinos plėtrai Konektikuto valstijoje, pagrindus.

ML. Kokia būtinybė steigti naujus medicinos mokslo ir studentų medikų studijų padalinius Naujoje Anglijoje ir konkrečiai Konektikuto valstijoje?

B. Kiopenas. JAV prognozuojama, kad 2020 m. praktikuojančių gydytojų poreikis šalyje išaugs iki 100 tūkst. papildomų gydytojų vietų. Jau dabar esame priversti galvoti ir rūpintis, kaip tas naujas gydytojų darbo vietas užpildyti.

ML. Bet JAV jau yra kaip siurblys, pritraukiantis viso pasaulio mokslo, taip pat ir medicinos intelektą. Ir šiandien daug gydytojų iš viso pasaulio norėtų dirbti JAV.

B. Kiopenas. Galiau tikėti tik mums pateikiama skaičiais. Sprendžiant iš visko, skaičiai nemeluoja ir 2020 m. iš tikrųjų JAV turėsime 100 tūkst. gydytojų darbo vietų trūkumą. Neužteks iš kitų šalių į JAV įvažiuojančių medikų, tad jų rengimu jau šiandien privalome labai rimtai rūpintis.

ML. Lietuvoje bet kurį naują mokslo ar studijų padalinį steigdami pirmiausia atsispiriame nuo tam reikalui būtinų finansinių galimybių. Esame įpratę nuolat

Profesorius Briusas Kiopenas (Bruce Koeppen) per interviu su laikraščio „Mokslo Lietuva“ redaktoriumi

girdėti tą pačią dainelę: trūksta lėšų. Kaip yra Amerikoje ir konkrečiai Konektikuto valstijoje: ar lengva gauti lėšų, kuriant naują padalinį, ir dar ne bet kokį, o naują Kvinipiako universiteto medicinos mokyklą?

B. Kiopenas. Visą finansinę bazę, reikalingą įkurti naują medicinos mokyklą, užtikrina pats Kvinipiako universitetas. Jis finansuoja ir toliau rūpinasi išlaidomis. Manome, kad mūsų naujojo padalinio įkūrimas universitetui turėtų kainuoti apie 100 mln. JAV dolerių. Tokia suma pakankama įkurti ir toliau užtikrinti šios medicinos mokyklos veiklą.

ML. Jei teisingai supratau, tai pačiam prof. B. Kiopenai nereikia sukti galvos, iš kur gauti lėšų mokyklai kurti ir veikti?

B. Kiopenas. Tikrai taip.

ML. Tai Jūs dvigubai laimingas žmogus.

B. Kiopenas. Iš tiesų tokiu save ir laikau.

Reikalavimai norintiems JAV studijuoti mediciną

ML. Kiek kuriamoje medicinos mokykloje bus studentų, katedrų, dėstytojų?

B. Kiopenas. Noriu priminti, kad į pirmą medicinos mokyklos kursą JAV universitetuose stoja jau bakalauro diplomą turintys studentai. Dažniausiai biologiją ar chemiją baigę studentai, kadangi norinčiųjų studijuoti laukia šių mokslų standartizuotas testas. Tokia tvarka galioja visose JAV valstijose. Kitąmet į pirmą kursą priimsime 125 studentus, per ketverius studijų metus susidarys 500 studentų. Kol kas turime vieną pagrindinių mokslų (basic sciences) departamentą, taip pat bus 11 klinikinių skyrių, kuriuose bus mokoma pagal atskiras specialybes. Trečias ir ketvirtas kursai jau bus klinikiniai.

Įstojusieji į medicinos mokyklą mokysis dvejus metus pagrindinių

dalykų, o likusius dvejus metus – klinikinių mokslų. Per ketverius studijų metus studentai turės parengti mokslinio darbo projektą ir tą darbą užbaigti, tik tada išlaikę egzaminus galės įgyti gydytojo diplomą.

ML. Ar numatote kuriamą medicinos mokyklą specializuoti, o gal bent jau kreipti tam tikrų krypčių link?

B. Kiopenas. Rengsime pirmosios pagalbos arba šeimos gydytojus, nes jų labiausiai trūksta. Bet tai nereikia, kad tik šios krypties gydytojai bus rengiami, kiti studentai galės įgyti ir kitų medicinos kvalifikacijų. Specializacija bus galima, tad studentai galės įgyti norimą. Antras svarbus dalykas, kad rengsime tarpprofesinio orientavimo gydytojus. Kitą tariant, šalia konkrečių medicinos dalykų studentai mokysis ir kitų, dirbs kaip atskiros komandos nariai ir mokysis vieni iš kitų. Trečias dalykas – tai sveikatos apsaugos (public help) reikalų įsivavinimas, kurie vis svarbesnę reikšmę įgauna JAV medicinos praktikoje ir gyvenime. Mintyje turiu sveikatos apsaugos veiklą ir sistemas*.

Ateities medicinos poreikiai

ML. Pralkalbome apie ateities medicinos poreikius, į kuriuos jau šiandien būtina reaguoti aukštosios mokykloms. JAV, sprendžiant iš visko, tą ateitį siekiama pasitikti veiksmingais darbais. Kaip Jūs įsivaizduojate tuos ateities medicinos poreikius?

B. Kiopenas. Kas svarbiausia numatoma ateities medicinoje – tai individualizuota medicina, nukreipta į individą, asmenį, kuriam bus teikiama profesionali medicinos pagalba ir paslaugos. Kiekvienas žmogus turi skirtingą įgimtą genetinį savybių ir ypatybių rinkinį, vadinasi, svarbu jau nuo genetinio lygmens parinkti tas priemones, kurios svarbios gydančiam

ar kitą susirgimą. Visa tai labai svarbu rengiant būsimą gydytojų kartą, būtina ją pratinti prie minties, kad kiekvieną pacientą teks gydyti individualiai.

ML. Vaistų firmos taip pat kuria preparatus, kuriuos svarbu ne šiaip naudoti, bet nukreipti į konkrečių organizmo vietą, ar net atskirą ląstelę. Tai irgi vienas iš ateities medicinos siekių, veikiausiai sutampantis ir su Jūsų naujų gydytojų rengimo užmojais?

B. Kiopenas. Tai, ką pasakėte yra teisybė, bet tik jos dalis, pasakyčiau, tik pusė aktualios temos. Kita dalis – išsiaiškinti jau esamų, vartojamų vaistų efektyvumą vienam ar kitam konkrečiam žmogui. Konektikuto valstijoje Hartfordo ligoninėje susibūrusi dr. P. Thompsono (Paul D. Thompson, MD) grupė, dirbanti su lipidus mažinančiais vaistais (statinais). Taigi šie vaistai gali efektyviai padėti vienam ligoniui, bet kitų visiškai neveikti ar net sukelti šalutinį poveikį. Daug bandomų psichotropinių vaistų ir šios grupės vaistai taip pat galėtų būti panaudojami išsiaiškinti, kurie vaistai kokiai pacientų grupei tinka ar netinka. Visa tai svarbu, siekiant ne naujus vaistus kurti, bet išsiaiškinti esamų ir naudojamų poveikį.

ML. Kokie jūsų kuriamos medicinos mokyklos ryšiai su naujausių medicinos technologijų kūrėjais? Ar palaikote ryšius su medicinos, vaistų gamybos firmomis?

B. Kiopenas. Jau turime vieną priimtą darbuotoją – dėstytoją, dabar prie Hartfordo ligoninės sukurtoje genetikos laboratorijoje *Genomas* tyrinėjantį minėtus vaistus. Taigi vienas iš laboratorijos vadovų bus studentų dėstytojas. Jis kaip tik padeda išsiaiškinti ir nustatyti, kaip turėtume parengti būsimus gydytojus ir ko konkrečiai juos mokyti. Panaudojant naujausius mokslinius atradimus bus lengviau sudaryti studijų programas, nustatyti, ką būsimieji gydytojai turės išmanyti.

Kitas žingsnis – kaip tas įgytas žinias pritaikyti praktiškai.

Kas naujo JAV draudiminės medicinos srityje

ML. Nemaža dalis jaunų gydytojų žavisi Rytų ir alternatyviosios medicinos gydymo metodais – senosios Tibeto, kinų ir kitų Azijos šalių medicina. Kaip Konektikuto valstijoje šie gydymo metodai vertinami ir kiek jiems bus skiriama dėmesio kuriamoje medicinos mokykloje?

B. Kiopenas. Alternatyviosios ar Rytų medicinos kursai nebus dėstomi, bet būsimuosius gydytojus su tais gydymo metodais supažindinsime. Jie turės suprasti, kokie yra alternatyvios medicinos gydymo principai, kurie iš tų būdų gali sąveikauti su mums tradiciniais gydymo metodais, kokių pašalinių reiškinių galima tikėtis. Labai svarbu studentus su visu tuo supažindinti. Jaunuoliai turi suprasti, kad jei ligonis vartoja vienus vaistus, tai gali vartoti ir kitus. Svarbu tuos alternatyvius dalykus suprasti ir nedaryti klaidų. Amerikoje dabar naudojamas terminas *alternatyvi arba holistine medicina*, kur gydoma ne vaistais ir ne standartizuotais būdais.

ML. Kai su prof. B. Kiopenu ir prof. Kristina Niekraš bendravome 2008 m., kalbėjome ir apie JAV draudiminę mediciną, šalies medicinos nemažas problemas. Kalbėta ir apie tai, kad tų problemų sprendimas buvo siejamas su rinkiminėmis prezidentų JAV prezidentoms programomis. Ar kas nors pasikeitė per tuos ketverius metus? Su kuo dabar siejate JAV medicinos problemų sprendimų viltis?

B. Kiopenas. Kaip ir anksčiau veikia prieinamos sveikatos įstatymas (vertinys į lietuvių kalbą apytikslis), numatantis kiekvienam piliečiui teisę gauti minimalią būtinąją mediciną pagalbą. Tam reikalavimui įgyvendinti ir reikalingas didžiausias gydytojų skaičius. Tos pirminės arba šeimos gydytojų (primary health care) grandžiai parengti JAV skiriama vis daugiau valstybės lėšų. Tai pliusas mūsų kuriamai medicinos mokyklai, nes tokio profilio gydytojams rengti galime gauti pagalbą ir federalinio biudžeto lėšų. Taip pat šios grandies gydytojams bus lengviau įsidarbinti, nes jų trūksta ir dar labiau trūks ateityje.

Dabar JAV priimtas aktas, bandant sumažinti sveikatos draudimu neapdraustųjų skaičių, o tokių šalyje yra 30–35 mln. žmonių. Pagal dabar rengiamus naujus JAV prezidento Barako Obamos įstatymus, tie neapdraustieji asmenys turės gauti minimalias medicinos paslaugas. Vadinasi, pirminės grandies arba šeimos gydytojai turės gerokai daugiau darbo, nes tie neapdraustieji turės teisę į profilaktinius sveikatos patikrinimus ir pan.

ML. Kas už tuos 30–35 milijonus naujų pacientų mokės?

B. Kiopenas. Tos lėšos ateis iš valstybės biudžeto.

Kas aktualiausia kuriant medicinos mokyklą

ML. Klausinėju prof. B. Kiopeną, kas mums labiausiai rūpi, bet Jums gali būti svarbūs visai kiti rūpesčiai ir dalykai. Kas Jums aktualiausia šiandien savo veikloje?

* Lietuvoje kartais verčiama kaip visuomenės sveikata, bet JAV tai plati sąvoka, o medicinos mokyklose net teikiama šios veiklos diplomai – G. Z. past.

universitete kuriamą medicinos mokyklą

B. Kiopenas. Mano užduotis labai aiški: privalau paruošti medicinos mokyklą akreditacijai. Kad atvykę ekspertai rastų padaryta viską taip, kaip reikalaujama JAV medicinos mokyklose. Tik gavę akreditaciją galėsime priimti pirmuosius studentus. Tai ir yra mano darbas: žingsnis po žingsnio užtikrinti

mokyklai keliamus reikalavimus ir pradėti studijų procesą. Be akreditacijos priėmę studentus, neturėtume teisės jiems po studijų išduoti aukštojo mokslo diplomų ir suteikti gydytojų kvalifikacijos. Mums rūpi kuo geriausiai atlikti šį savo darbą.

ML. Kada laukiate akreditacijos,

kitaip tariant, kada medicinos mokykla pradės veikti?

B. Kiopenas. Pirmasis studentų kursas bus priimtas 2013 m. ruggpjūtį.

ML. Pats darbų įkarštis, o Jūs Vilniuje – tai labai malonu, vadinasi, vertinate bendradarbiavimą su Lietuva. Gal pasinaudojote patogiu momentu ir savaitėlei nutarėte pabėgti nuo kasdinių darbų rutinos?

B. Kiopenas. Faktiškai Lietuvoje turiu kelis siekius: siek tiek atitrūkti nuo darbų, pailsėti ir, be abejonės, užmegzti naujus darbinis bendradarbiavimo ryšius. Esminis tikslas ir yra sudaryti naujus ryšius su dviem Lietuvos aukštosiomis mokyklomis. Su Vilniaus universiteto Medicinos fakultetu ir Lietuvos sveikatos mokslų universitetu Kaune sudarėme preliminarų veikimo planą. Po tokios sėkmingos pradžios kelias dienas gavau progos atsipūsti – tai pirmas toks mano poilsis nuo 2010 m. spalio ir lapkričio mėnesių, kai buvau pakviestas užimti naujas pareigas.

ML. Ar tie susitarimai su mūsų universitetais nesibaigs formalių sutarčių pasirašymu? Lietuvoje kartais entuziastingai pasirašomos bendradarbiavimo sutartys, pagal tarptautinio etiketo taisykles pakeliamos šampano taurės, bet reikalai taip ir nepajuda iš vietos.

B. Kiopenas. Kaip tik vakar Kaune, lankantis Lietuvos sveikatos mokslų universitete, dalyvavo tarptautinių ryšių skyriaus atstovas ir kaip tik kalbėjome,

kaip mūsų bendradarbiavimą veiksmingai palaikyti. Nutarėme, kad iš abiejų pusių paskirsime po koordinatorių, privalėsiantį užtikrinti darbų tęstinumą. Mes Kvinipiako universitete turime tam tinkamą asmenį – Deividą Hilą (David Hill), kuris bus atsakingas už bendradarbiavimą ir palaikys reikalingus ryšius. Po mūsų diskusijų man atrodo, kad mūsų veikla turėtų plėtotis sėkmingai.

Griežti reikalavimai profesūrai ir galimybės jaunimui

ML. Ar jauni Lietuvos medikai, gal ir vyresniųjų kursų studentai, galės pasinaudoti Konektikuto universiteto galimybėmis ir susipažins su naudinga šios valstijos medicinos įstaigų patirtimi? Jiems būtų pravartu susipažinti ir su medicinos mokyklos kūrimo naujovėmis Kvinipiako universitete. To bendradarbiavimo sutartis nenumato?

B. Kiopenas. Apie tai galvojama ir planuojama įgyvendinti. Kaip tik to ir norėtume. Ar lengvai pavyks įgyvendinti, dar sunku pasakyti.

ML. Kita vertus, turime ir nuogąstavimų, nes talentingiausi mūsų medikai ar studentai kartais taip ir nusėda Skandinavijos kraštuose, Vokietijoje, Anglijoje. Ir mums talkinančios prof. Dalios Giedrimienės pavyzdys tą rodo.

B. Kiopenas. Tai vis dėlto turi būti paties jaunimo apsisprendimas. Jeigu jauni specialistai mato geresnes darbo sąlygas kitose šalyse, būtų neteisinga juos jėga stengtis išlaikyti, pagaliau tai ir neįmanoma.

ML. Turime galvoti ir apie savo šalies potencialą, natūralių specialistų kaitą. Mažos tautos drama, kai geriausias jaunimas ją palieka.

B. Kiopenas. Jei tai mažos šalies problema, tai pati šalis turi sukurti programą, kad pasitobulinti ir užsienį išvykstantys medikai turėtų grįžti ir dirbti tėvynėje.

ML. Kaip tapti Kvinipiako universiteto kuriamos medicinos mokyklos profesoriumi, kokie keliama reikalavimai?

B. Kiopenas. Mūsų tikslas – atrinkti geriausius profesorius į tas pozicijas, kur bus rengiami jaunieji medi-

kai. Dabar yra maždaug 800 anketų iš įvairių šalių į vieną profesoriaus vietą. Taigi turime geras atrankos galimybes, jomis ir pasinauosime. Pirmame atrankos etape atrinkome tuos asmenis, kurie sugeba sudaryti akademinę savo dalyko dėstymo programą. Dabar baigiame atrinkti tuos, kurie turi didelę patirtį, yra pripažinti savo srities specialistai. Taip atrenkami kandidatai užimti atskiras dėstymo sritis.

ML. Kaip į tas vietas pro pripažintuosius prasimušti jaunimui? Ar atrankos sistemoje esama kokių nors specialių kriterijų?

B. Kiopenas. Mums reikia tiek vyresnės kartos, tiek jaunesnių dėstytojų, kad „labiau patyrę“ galėtų savo patirtį perteikti jaunesniems ir taip padėti jiems geriau pasirengti. Mūsų kuriamojo vizijoje siekiame, kad Kvinipiako universitete medicinos mokykla veiktų kaip kokybiškiausias parengimo centras pirminės gydymo grandies medikams. Tai galioja ne vien gydytojams, bet ir medicinos seserų bei kito personalo parengimui.

ML. Kokia šios Jūsų kelionės kultūrinė programa, ką gero pamatėte Lietuvoje?

B. Kiopenas. Be universitetų, kuriuos aplankėme kaip darbinio vizito dalį, aplankėme Trakus. Buvo labai įspūdinga. Važiuojant iš Kauno sustojome Rumšiškėse, Lietuvos liaudies buities muziejuje. Per buities muziejaus eksponatus perteiktas laikotarpis atitinka tą metą, kai Lietuvoje gyveno mano žmonos Kristinos Niekraš seneliai, susiję su Krekenava, Vandžiogala, Panevėžiu. Mano žmonai visa tai padarė labai didelį įspūdį. Įdomu, įspūdinga ir nepamirštama. Pamatėme taip pat Genocido ir rezistencijos muziejų Vilniuje, kuris taip pat paliko didelį įspūdį, nors tai labai liūdnas muziejus.

ML. Dėkoju už išsamų pokalbį ir išvadas. Man belieka palinkėti Jums, kad šis didžiausias Jūsų gyvenime iššūkis būtų sėkmingai įgyvendintas. Tegul Jūsų kuriamą naują medicinos mokyklą bus ne viena iš daugelio Amerikoje, bet viena geriausių Amerikoje.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Profesoriai Briusas Kiopenas ir Dalia Giedrimienė pasibaigus interviu

KROKUVOS UNIVERSITETĄ PUOŠIA IR LIETUVIŠKI ŽENKLAI

Paprastai, kalbant apie Lietuvą, jos sostinę Vilnių, kultūrinį ir istorinį jo palikimą, mėgstame pabrėžti, kad mūsų krašto istorijai ir kultūrai daug įtakos turėjo čia gyvenę ir kūrę kitų tautų žmonės: lenkai, žydai, rusai, čekai ar vokiečiai. Bet ir mes jau dabar vis dažniau pastebime ir išgirstame apie lietuvių kultūrinį ir istorinį palikimą kitų šalių paveldui, apie mūsų šalies žmonių indelį į kitų tautų kultūrą, mokslą, meną ar istoriją.

Nors Krokuvos universitetą 1364 m. įsteigė Lenkijos karalius Kazimieras Didysis. Aldonos Gediminaitės vyras, tačiau ši mokslo įstaiga nešioja jo gaivintojo ir atkūrėjo lietuvių Jogailos vardą. Jogailos universitetas Krokuvoje yra seniausias Lenkijos ir vienas iš seniausių centrinės Europos universitetų. 1364 m. gegužės 12 d. jį įsteigė Lenkijos karalius Kazimieras Didysis, pagal Padujos ir Bolonijos universitetų modelį. 1400 m. liepos 26 d. Lenkijos–Lietuvos karalius Jogaila akademiją perorganizavo pagal Sorbonos modelį, buvo

įkurtas ir teologijos fakultetas. Karalius Jogaila suvaicino svarbų vaidmenį vėlesniam universiteto gyvavimui ir jo klestėjimui. 2012 m. liepos 26-ją

suejo 612 metų, kai karaliaus Jogailos pastangomis buvo pertvarkytas Krokuvos universitetas. Prisimenant lietuvių karaliaus nuopelnus Lenkijos mokslo

vystymuisi, pabrėžiant jo nuopelnus Krokuvos universitetui, nuo 1817 m. ši mokslo įstaiga vadinama Jogailos universitetu.

Nemažą reikšmę Jogailos universitetas, suvaicino Lietuvos ir jos žmonių švietimui. Nuo pat universiteto atnaujinimo ši mokslo įstaiga buvo artimai susieta su Lietuva ir pačių lietuvių indeliu į šio universiteto istoriją. Jau universiteto atnaujinimo 1400 m. akte karalius Jogaila pabrėžė būtinybę šviesti ir lavinti Lietuvos visuomenę. Nuo pat universiteto įkūrimo jame studijavo ir Lietuvos bajorų vaikai, kitų visuomenės sluoksnių atstovai. Lietuvos didikai rėmė ir palaikė universitetą materialiai.

1401 m. antruoju universiteto rektoriumi išrinktas Jonas Vaidutis (lenk. Jan Wajdut; gyv. 1365–1422 m.), kunigaikščio Butauto sūnus, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio vaikaitis, Drohičino kunigaikštis. Butautui 1365 m. pabėgus į Prūsiją pas kryžiuočius, 1381 m. tėvu pasekė ir Vaidutis. Vėliau apsigyveno Prahajoje. Manoma, jog čia buvo pakrikštytas

Išlikusieji XV a. Jogailos universiteto antspaudai, už kurių atvaizdus dėkojame Lietuvos istorijos tyrinėtoji Rimantui Kunčiui-Žemaitaičiui, leidus pasinaudoti jo turimu fotografijų archyvu

KITU KAMPU APIE TRAGIŠKĄ PRŪSŲ ISTORINĘ LEMTĮ

Romualdas GRIGAS

Skelbiame ištrauką iš rašomos Romualdo Grigo knygos „Senieji lietuviai: nnykimo šaknys ir trajektorijos“

Ar tikrai jie neturėjo savo valstybės?

Mūsų istorijos vadovėliuose primta rašyti: lietuviai vieninteliai iš plačiose teritorijose išsidriekusio baltų superetnosu sukūrė savo valstybę. Sukūrė į tą veiksmą įjungdami aukštaičius, žemaičius, dalį sėlių, žiemgalių, jotvingių, skalvių ir lamatiečių. Bet iš karto darykime išlygą: valstybė buvo suformuota pagal tuomet galiojusius pagrindinius krikščioniškojo pasaulio standartus. Ir tik jam palaiminus. O ką: anksčiau baltiško kraujo valstybinių darinių nebūta? Klausimas šiandien lieka atviras, karštai diskutuojamas. Diskutuojamas tiek žvelgiant iš Lietuvos pietryčių pusėn, tiek ir žvelgiant „per prūsų galvas“. Jau vien tas faktas, jog vadinamųjų ostgotų valdovas Teodorikas Didysis Ravenoje (Šiaurės Italija) VI a. pradžioje priėmė gausią aischų delegaciją, daug ką pasako. O aischų pasiuntiniai tada keliavo ir žvalgėsi vos ne po visą pietų ir vakarų Europą. Ji dar visai neseniai, gal prieš 30 metų priklausė Romos imperatoriaus valiai, o dabar Romą nugalėjusio ostgotų Karaliaus Teodoriko Didžiojo jurisdikcijai. Yra stebuklu išlikęs Teodoriko sekretoriaus F. Kasiodoro laiškas rašytas aischų pasiuntiniams. Laiške rašoma: „Šen bei ten Jūsų pasiuntiniai keliaujant sužinojome jus labai trokšus su mumis susipažinti, kad, gyvendami Okeano pakraštyje, būtumėte su mumis širdimi. Malonus mums ir pageidaujamas noras, kad mūsų šlovė pasiektų ir jus, kuriems negalėjome perduoti jokių paliepių. Mylėkite jau pažintą tą, kurio uoliai ieškojote dar nepažinto. Mat tarp šitiek genčių numatyti kelią nėra lengvas noras. Todėl nuosirdžiai jus sveikindami pranešame, kad su dėkingumu priėmėme gintarą, kurį jūs atsuntėte per savo pasiuntinius <...>“¹

Laiško aischams stilius, dėstomų minčių konstrukcijos alsuote alsuoja nuosirdumu ir siekiu bendrauti kaip lygus su lygiais. Tai labai daug ką pasakanti detalė. Galbūt už jos slėpi simpatijos patiems aischams, kurių artimi giminaičiai, kaip šiandien yra manoma, galėjo įsilieti į Teodoriko Didžiojo vadovaujamą ostgotų kariauną, sutriuškinusią Romos imperiją. Pasekime akad. Eugenijaus Jovaišos mintimis kaip jis komentuoja šį unikalų mūsų protėvių istorijos aktą. Laiško turinys šiam mokslininkui leidžia manyti, jog aischų pasiuntiniai buvo išsilavinę, mokėjo kalbų, išmanė kelius; gerai gaudėsi Europos kontinento politikoje, suvokė, kokios jėgos ją lemia ir su kuo reikia glaudžiau kontaktuoti atstatant „tautų kraustymosi“ sujauktus senuosius aischų prekybos kelius (tarp jų – ir gintaro)². Sunku patikėti, kad tokiems žygiams ryžtųsi viena kuri tuometinių aischų (vakarinių baltų, prūsų ir jiems artimų) gentis. Tais laikais vien prekyba, prekybos kelių bei atraminių punktų saugumas reikalavo plačios ir gerai konsoliduotos, ir karinės, ir politinės, ir – pridurčiau – kultūrinės (dvasinio gyvenimo) organizacijos. Tikėtina, kad aischų pasiuntiniai, kurie, kaip teigiama Teodoriko laiške, keliavo po Europą „šen bei ten...“, turėjo gerą ekipiruo-tę ir suteiktus įgaliojimus deryboms,

nuo kurio nors pripažinto ir galingo valstybinio junginio. Kitaip Teodorikas Didysis vargu ar būtų taip atvirai išreiškęs pagarbą ir pasitikėjimą.

Apie tuos mums mažiau žinomus vakarinių baltų politinės organizacijos kontūrus rimtos informacijos galėtų suteikti ir pinigėlis, rastas maždaug prieš dešimt metų Priegliaus krante netoli Įsručio. Kaip tvirtino buvęs sovietų armijos kontržvalgybininkas Jurijus Lipovka (kilęs iš Vilniaus ir čia gyvenęs), įmanu išskaityti monetoje datą – 567 m., o reverse graikiškais rašmenimis įrašytą užrašą: „Ugo prusu litua kung...“ Matas Pretorius savo daugiatomiam veikalui „Prūsų įžymybės“ yra užsiminęs, kad senais laikais tikrai egzistavusi bendra prūsų ir lietuvių valstybė. Gal tas pinigėlis ano valstybės junginio? Bet deja, tuo pinigėliu (kuris priklauso privačioms rankoms) iki šiol niekaip nesiseka „privilioti“ specialistų jo autentikai nustatyti.

Bet už tai mums, įpratusiems gerbti svetimų nuomonę – lyg ir lengviau savo valstybę „pradėti“ nuo įspūdingo įvykio – krikščionių apaštalo nužudymo.

Mūsų istorikai ir religijotytrininkai daug dėmesio skiria X–XI a. sandūroje vakarų baltų žemėse apsilankiusiems apaštališkiems misionieriams, kuriuos lydėdavo gerai parengta ir aprūpinta palyda. Prūsijoje 997 m. lankėsi (ir ten tapo šventuoju) čekų vyskupas Adalbertas (Vaitiekus), o Prūsijos ir Lietuvos pasienyje 1009 m. vokiečių arkivyskupas Bonifacijus Brunonas. Suprantama, į šventas baltų žemes jie įžengė be leidimo, o grįžti atgal jokiū būdu nenorėjo. Siektė tapti šventaisiais... Krikščioniškoji Europa buvo įtikinta, kad jos pašonėje tebegyvena nekrikščiai, t. y. pagony. Jie civilizuo-tų misionierių tuomet buvo įsivaizduojami kaip tarpinė būtybė tarp žmogaus ir besielio gyvūno. Juos žūt būt reikėjo civilizuoti ir įvesdinti į Šv. Romos imperiją: atvesti į tikros teisybės, tikrojo tikėjimo kelią.

Perkeltas iš Palestinos kryžiuočių ordinas, kurį rėmė kone visa krikščioniškoji Europa, palyginus per trumpą istorinį laiką parklupdė išdidžią tautą, apie kurią ne tik Tacitas, bet praėjus tūkstančiui metų ir arkivyskupas Adomas Bremenietis kalbėjo, kaip apie „žmogiškiausias žmones“... Parklupdžius prūsus lietuviams ir jų valstybei atsivėrė nuogut nuogutėlė pietvakarinė siena.

Šiandien tą faktą galime traktuoti dvejopai: pirma, kaip stiprų impulsą įtvirtinant valstybę ir į ją įeinančių baltų genčių lituanizaciją; o antra kaip besiformuojančios lietuvių tautos (ir valstybės) dramatiško likimo pradžią.

Tarsi savaime kyla klausimas: o kodėl christianizuoti prūsai, skirtingai nuo kitų Europoje apkrikštytų tautų, taip ir neišliko prūsais. Apmąstymams medžiagos yra pakankamai. Juolab kad apie juos, ko gero, daugiau nei apie to meto lietuvius yra rašę tie patys civilizuoti europiečiai.

Atsakymą pradėsiu ne nuo pradžios, bet nuo pabaigos...

Pasakojimas, kuriame nevengiamas siaubo vaizdų

Antrasis pasaulinis karas artėjo prie pabaigos. Sovietų kariuomenė priartėjo prie Rytprūsijų (lietuvininkų žemių). Trečiojo Baltarusijos fronto vadas I. Černiachovskis ruošė savo kareivius spalio 16 d. šturmuoti Vokietijos sieną ties Gumbine. Savo įsakyme generolas rašė: „<...> Dabar

mes stovime priešais urvą, iš kurio fašistiniai grobikai mus užpuolė. Mes liksime patenkinti tik tada, kai visus juos išnaikinsime. Jokio pasigailėjimo – nesigailėkite nė vieno... Nereikia iš Raudonosios Armijos kareivių reikalauti, kad jie darytų malones. Jie dega neapykanta ir keršto troškimu. Iš fašistų krašto turi likti dykuma...“³ Šiam armijos generolui kapavietę surado Vilniaus centre, kur buvo pastatytas ir paminklas su dedikacija: „Nuo dėkingos lietuvių tautos“...

I. Černiachovskis savo „čingischanišku“ įsakymu nebuvo originalus. Maršalas Stalinas į Rytprūsius, į tą žemių likimą žvelgė toliaregiškai. Jam aktyviai padėjo toks įžymiu, net demokratiniu skelbtas sovietų rašytojas, kaip Ilja Erenburgas (beje, ilgus metus gyvenęs Vakaruose ir ten dirbęs žurnalistu). Štai jo sukurta propagandinis lapelis tiems raudonarmiečiams, atsiderusiems priešais Vokietijos sieną. „Žudykite! Žudykite! Žudykite! Juk nėra tokio tarp jūsų, kuriam būtų gaila nekaltų vokiečių. Kalti visi – ir gyvieji, ir negimė! Sekite draugo Stalino direktyva visiems laikams sutraikyti fašistinių žvėrų jo paties urve. Išprievartaukite vokiečių moteris ir tokiu būdu palaužkite jų rasinį išdidumą. Paimkite jas sau kaip grobį. Žudykite, šlovingieji ir nenugalimieji raudonarmiečiai!“⁴

Toks propagandinis škvalas buvo tolygus benziniui, kurį į rankas įdavė keršto ištroškusiems, žmoniškumą praradusiems ir žvėries instinktą skubantiems išlaisvinti raudonarmiečiams. Pirmieji po jų rankomis pasitaikė kaip tik lietuvininkų kraštas – mūsų kraujo ir kultūros sesių ir brolių kraštas. Savo laiku jis davė lietuviams daug stiprybės, bet pats jau buvo palaužtas, germanizuotas, „suhitlerintas“...

Mielas skaitytojau, atleisk man, jeigu kartu prisliesime prie laiko plėnimis dar nenusėstų įvykių, padėjusių tašką ne tik lietuvininkų, bet ir visos prūsų tautos istorijai. Nesuilaikau neperpasakojęs to baisaus karo ir tos barbariškos agitacijos rezultatų – tik poros trejeto realių vaizdų.

Kaip prieš tai buvau užsiminęs, spalio 16 d. (gen. I. Černiachovskio įsakymo paskelbimo dieną) jau iš Lietuvos teritorijos armija įsiveržė į Rytprūsijos Gumbinės kryptimi. Bet ji po poros sunkių mūšių dieną iš ten buvo išstumta. Grįžę vokiečių kariai aprašė aptiktus žiauraus vandalizmo aktus. Smulkiau yra aprašytas Nemirkiemio (vok. Nemmersdorf) miestelis (dabar Majakovskoje), išsistatęs 10 km į pietvakarius nuo Gumbinės. Matyti, kad doc. Jonas Dainauskas, kurio publikacija remiuosi, yra kruopščiai rinkęs liudytojų medžiagą. Jis rado ir tokių grįžusių į Nemirkiemį vokiečių paliudijimą.

„Dar prieš Nemirkiemį, Sodėnai-Nemirkiemis kryptimi, radom pabėgėlių vilkstinę sunaikintą. Visi vežimai tankų buvo visai sudaužyti. Vežimuose turėta manta buvo išdraskyta. Tai buvo bėgliai nuo Gumbinės.“⁵ Toje vietoje įsiterpsiu. Tarp bėglių turėjo būti ir lietuvių iš Didžiosios Lietuvos, nuo Vilkaviškio. Vieni – iš panikos, kiti – varomi vokiečių kareivių. Tarp šių bėglių buvo ir mano būsimų studijų Maskvoje bičiulis Antanas Jasaitis, per stebuklą išlikęs su šeima nesutraikytas sovietinių tankų. Bet tęskime vokiečių užfiksuotus vaizdus.

„<...> Jokių gyventojų (Nemirkiemyje – R. G.) nebuvo. Iš dešinės pusės buvo karčemos „Weisser Krug“, pirmajame kieme buvo vienas gardinis

vežimas, prie kurio keturios nuogos moterys, nukryžiuojimo padėtyje, buvo vinimis prikaltos. Ten pat, Gumbinės kryptimi, už karčemos „Roter Krug“ buvo kluonas. Prie abiejų to kluono durų buvo prikaltos nukryžiuojimo padėtyje labai kruvinos dvi nuogos moterys (visų moterų rankos buvo prikaltos vinimis) <...>“⁶

Nemirkiemio miestelis vardą gal bus įgijęs po baisaus maro, XVIII a. pradžioje siautusio šias vietas. Gal buvo kiti motyvai. Bet štai, raudonarmiečių valia tapo... Mirkiemiu... Kaip rašo lietuvininkų tyrinėtojas V. Šilas, Nemirkiemyje būtent XVIII a. yra kunigavęs Jonas Kaimelis (Keimelis), buvęs aktyvus lietuvių šalininkas. Jis siūlė steigti lietuvininkų filologinę draugiją ir kėlė jai pagrindinę užduotį: aptarinėti sudėtingesnius lietuvių kalbos ir terminijos klausimus – šitaip prisidedant prie gimtosios kalbos norminimo ir jos įteisinimo Prūsijoje...⁷

Po šio spontaniškai gimusio in-tarpo vėl grįžtu prie siaubo filmą primenančio pasakojimo. Grįžtu jau vien dėl tos priežasties, kad istoriją žmogus lengviau suvokia ir įsimena, jeigu šalia sausų faktų ir frazių pasakotojas įpina ir konkrečius vaizdus, sukeliančius emocinį išgyvenimą. Pasekime, ką pasakoja J. Dainauskas...

„Daugumas gražinamų bėglių vilkstinį žmonių buvo suvaryti į stovyklą, darbo komandas, rusų karinių vienetų „vergų“ stovyklą. Taip Girdavos (Gerdauen, dabar Železnovodsk) apskrityje buvo sudaryta vien moterų komanda žuvusiems laidoti. Pirmą dieną jos palaidojo 17 pasikorusių moterų bei vaikų. Toliau buvo 28 vyrų lavonai, nužudyti žiauriausiu būdu. Po to teko rinkti iš vieno dvaro kūdros lavonus, nors tai buvo tik sukaptų kūnų dalys.“⁸ Liudininkas pasakoja, jog į vieną vietovę „sovietai buvo suvarę visas apylinkių nėščias moteris, kurios ten karių buvo sadistiškai nukankintos. Ten buvo apie 300 nėščių, žiauriausiai nužudytų moterų...“

Protu sunku, tiesiog neįmanoma suvokti, kaip humanistu ir demokratu vėliau charakterizuotas rusų rašytojas ir žurnalistas Ilja Erenburgas galėjo pakelti ranką rašydamas: „Žudykite! Žudykite!... Išprievartaukite vokiečių moteris <...>.“ Deja, tas kraštas, į kurį iš pat pradžių buvo kerzinius batus įkėlė raudongvardietis, buvo germanizuotas ir daugumą sudarė visai ne vokiečių kilmės gyventojai. Privalu mums pastebėti, kad dėl to krašto būta ir kitų diktatoriaus Stalino planų... Antai, karo įkarštyje Maskvos radijas 1942–1944 m. mėgdavo kartoti (ne be Lietuvos komunistų įtakos): „Ateina valanda, kada Mažosios Lietuvos lietuviška žemė bus išlaisvinta iš teutonų – nacių vergijos ir susijungs su Didžiąja Lietuva“. Didysis diktatorius persigalvojo paversdamas tą žemę „iskonno ruskoj zemlioi“ (teisėta rusų žeme)...

Atsukime savo žvilgsnį truputį atgal – į Pirmojo pasaulinio karo metus...

1914 m. rugpjūčio mėn. Rusijos kariuomenė įsiveržė į Rytprūsius – Mažąją Lietuvą. Praktiškai iki tos armijos sutriuškinimo 1915 m. vasario mėn. rusai tame krašte siaubė: plėšė, ką galėjo, trėmė į Rusijos gilumą nepasitraukusius civilius, žinoma – daugiausia moteris, vaikus ir senelius; žmones gaudė taip, kaip stovi (panašiai kaip anais laikais Afrikoje buvo vergijai gaudomi juodaodžiai). Dalis iš jų mirė dar pakeliui į tremtį. „Kartu su kitais buvo išvežtas ir Mažosios Lietuvos kultūros veikėjas

Martynas Jankus su šeima“⁸. Bet vis dėlto tokio masto genocido ir tokio siaubingo barbarizmo, vykdyto 1944-ųjų rudenį, 1914-ųjų rudenį nebuvo...

Kaip čia neprisiminsi, koku mastu buvo germanizuojama Mažoji Lietuva. Nuo 1937 m. naikinami visi lietuviški vietovių pavadinimai. Keistas jausmas užvaldo, kai skaitai istorijos šaltinius ir surandi, kad dar Žygmantas Senasis dokumentuose save, šalia kitų titulu, įvardindavo ir Prūsijos kunigaikščiu...⁹ Lietuvininkų atskirtis nuo... lietuvių atsirado ne tik dėl valstybės sienų pasikeitimo ir ne tik dėl pirmųjų germanizacijos. Viena iš pamatinių priežasčių buvo nesutaikoma, neišgydoma protestantizmo ir katalikybės konfrontacija. Airiai išliko airiais, nors ir praradę savo kalbą, tik dėl to, kad išliko katalikai. O mes lietuviai – kad netapome stačiatikiomis...¹⁰

Nesu citatų gerbėjas. Bet jos būtinos. Jos tarsi pirštų į akis duria. Šį paragrafą viena iš jų baigsiau...

„Mūsų šventa pareiga – bent kartą apsilankyti ten, kur išleista pirmoji lietuviška knyga, pirmoji gramatika, pirmasis dainynas, pirmieji lietuviški laikraščiai, kur sukurti pirmieji lietuviški eilėraščiai, pirmoji lietuviška poema, įsteigtas pirmasis Lietuvos kraštotyros būrelis, kur pirmiausia imta rinkti lietuvių tautosaką, tirti lietuvių kalbą, kur atidarytos pirmosios lietuviškos mokyklos, įvyko pirmoji lietuvių dainų šventė, suvaidintas pirmasis lietuvių žemėje lietuviškas spektaklis...“¹⁰

Šalia viso šito, ką pacitavau, privalau skaitytojui priminti, kad iš Sibiro tremties sugrįžęs Mažosios Lietuvos lietuvininkų dvasios gaivintojas Martynas Jankus Tilžėje 1918 m. lapkričio 16 d. su savo bendraminčiais subūrė „Prūsų lietuvių tautos tarybą“. Taigi netrukus, po poros savaičių (lapkričio 30 d.), paskelbė deklaraciją, jog Mažoji Lietuva nori atsiskirti nuo Vokietijos ir amžiams susijungti su Didžiąja Lietuva. Nepasisekė... Nes tuo metu pačios Lietuvos nepriklausomybės likimas didžiąja dalimi priklausė nuo Vokietijos... Labai nenorėjo šito žingsnio ir Prancūzijos bei Anglijos remiama Lenkija, suvokdama, kad su tokia Lietuva bus kur kas sunkiau bylinėtis...

Rašiau apie nemažos, iškilios lietuvių tautos dalies sunaikinimą... Turime iš jų tik tai, kas buvo užrašyta...

O dabar – vėl atgal į senuosius laikus, į labiau nuo lietuvininkų į vakarus nusidriekusias prūsų žemes ir jų istoriją...

Bus daugiau

¹ Monumento Germaniae historica. Auctorum antiquissimorum tomus 12. Cassiodori Senatoris Varias. Berolinum, 1894. P. 143–144.

² Jovaiša, Eugenijus. Baltų visuomenė ankstyvųjų viduramžių pradžioje (V–VI a.). – Vilnius: VPU Istorija. – 2006. Nr. 64. P. 13.

³ Dainauskas, Jonas. Mažosios Lietuvos genocidas. – Kauno Diena, 1997 m. gruodžio 1 d. Nr. 281. P. 23.

⁴ Ten pat.

⁵ Ten pat.

⁶ Ten pat.

⁷ Šilas, Vytautas; Sambora, Henrikas. Mažosios Lietuvos kultūros pėdsakai. – Vilnius: Mintis, 1990. P. 186–187.

⁸ Ten pat p. 23.

⁹ Balinskis, Mykolas. Vilniaus miesto istorija. – Vilnius: Mintis, 2007, p. 407.

¹⁰ Šilas, Vytautas; Sambora, Henrikas. Mažosios Lietuvos kultūros pėdsakai. – Vilnius: Mintis, 1990. P. 31.

DIDŽIOJO „LIETUVIŲ KALBOS ŽODYNO“ NETEKTYS XX A. VIDURYJE (2)

Aldonas PUPKIS
Lietuvių kalbos institutas

Tęsiame Aldono Pupkio straipsnį skirtą kalbininkams prisidėjusiems prie didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno“ sudarymo XX a. viduryje.

Izabelė Matusevičiūtė (1906–1967), mokytoja, kalbininkė. 1927 m. baigė Kybartų „Žiburio“ gimnaziją, 1933 m. Vytauto Didžiojo universitetą. Apgynė diplominį darbą „Pietų kapsų [Geisteriškių] tarmė“. Dirbo mokytoja Kybartuose, Lazdijuose, tobulinosi Berlyno universitete, Hamburgo fonetikos institute, Lenkijoje, po karo dar Giotingeno universitete. Spaudoje paskelbė straipsnių apie senuosius lietuvių tekstus, prūsų vardyną. Mokytojaudama organizavo mokinių žodžių rinkimo talkas, viena ir su jais yra užrašiusi apie pusketvirto tūkstančio žodžių (Balčikonis žodyno prakalboje ją yra paminėjęs tarp kitų rinkėjų). 1941 m. bolševikų atleista iš Vilniaus gimnazijos glaudėsi „Lietuvių kalbos žodyno“ redakcijoje ir su pertraukomis dirbo iki 1944 m. vidurio (buvo jau dirbusi 1931 m.). Vakaruose reikėsi spaudoje, švietimo baruose, bet reikšmingesnių kalbotyros darbų neparašė.

Pranas Meškauškas (nuo 1940 m. **Geřmantas**) (1903–1945), pedagogas, kalbininkas, visuomenės veikėjas. Baigė Lietuvos ir Leipcigo universitetus (pastarajame įgijo daktaro laipsnį). 1936–1940 m. dirbo Saugomo departamento Spaudos skyriuje, 1941–1943 m. buvo švietimo tarėjas (ministras). Parašė „Lietuvių rašomosios kalbos vadovėlį“ (3 d., 1926, 1928, 1929), mokyklinį sintaksės vadovėlį (1929), „Laikraštinės kalbos trūkumus“ (1932), knygų apie politiką, Antaną Smetoną. 1932 m. trumpai dirbo didžiojo žodyno redakcijoje, žodyno kartotekai užrašė apie 200 žodžių, rinko pavyzdžius iš Chylinskio biblijos. Už pasipriešinimą vokiečių švietimo politikai buvo suimtas, kalintas koncentracijos stovykloje ir ten mirė.

Jonas Mikeliūnas (1908–?), kalbininkas. Mokėsi Panevėžio gimnazijoje, studijavo Lietuvos (nuo 1930 m. Vytauto Didžiojo) universitete. Dirbo „Lietuvių kalbos žodyno“ redakcijoje, kitose redakcijose ir leidyklose. Karui artėjant prie Lietuvos pasitraukė į Vakarų Vokietijoje dirbo lietuviškoje spaudoje, bet paskui jo pėdsakai nutruksta ir tolesnis likimas nežinomas.

Jonas Mikeliūnas buvo vienas iš geriausių ir išmaningiausių žodyno redakcijos tarnautojų. Atėjo į ją 1931 m. pradžioje ir su pertraukomis išdirbo iki 1942 m. Iš pradžių kaip ir visi skirstė žodyno lapelius pagal abėcėlę, paskui gavo rašyti tekstą, dirbo korektūrų tvarkytoju, redaktoriaus padėjėju. Buvo vienas iš žodyno I ir II tomo teksto autorių. Žodyno kartotekai surinko daugiau kaip 12 tūkst. žodžių (didžioji dalis iš Joniškėlio valsčiaus, kita iš raštų). Spaudoje paskelbė kelis straipsnius apie didįjį „Lietuvių kalbos žodyną“, Balčikoniu padėjo rengti Jono Jablonskio raštų rinkinį.

Antanas Salys (1902–1972), vienas iš žymiausių XX a. 4–8 dešimtmečių lietuvių kalbininkų, plačių pažiūrų ir interesų mokslininkas ir kalbos praktikas. Studijavo Lietuvos, Hamburgo, Leipcigo universitetuose, dėstė Vytauto Didžiojo ir Vilniaus uni-

versitetuose, pasitraukęs į Vakarų – Vokietijos ir Amerikos universitetuose. 1939–1941 m. buvo Lituanistikos instituto Lietuvių kalbos skyriaus vedėjas, 1941–1944 m. Lietuvių kalbos instituto direktorius. Įkūrus Lituanistikos institutą Salys iki pat 1944 m. buvo tiesioginis didžiojo žodyno redakcijos viršininkas.

Jonas Mikeliūnas (1908–?), nuotrauka iš Lietuvos centrinio valstybės archyvo fondų

Antanas Salys buvo paskutinis lietuvių kalbos žodyną rengiančio Kazimiero Būgos padėjėjas, po didžiojo mokslininko mirties aprašė jo palikimą. Įkūrus didžiojo žodyno redakciją kartu su Skardžiumi ir Balčikoniu svarstė būsimo didžiojo žodyno teorinius ir praktinius klausimus, nustatė jo tipą ir sandaros pagrindus. Būdamas instituto direktoriumi, galima manyti, ne be Skardžiaus poveikio, institute sudarė Mokslinę pagalbinę komisiją, kuriai buvo pavesta patarti Balčikoniu mokslinio redagavimo klausimais ir nustatyti žodyno rašybą. Kada komisijoje rašybos reforma tapo svarbiausiu žodyno rengimo ir leidimo klausimu, Balčikonis pasitraukė iš redaktoriaus pareigų ir išvažiavo į tėviškę rinkti žodžių. Spaudoje kilusi diskusija tarp Salio ir Balčikonio neperžengė padarumo ribų, tik parodė racionalų Balčikonio požiūrį karo metais nedaryti jokių rašybos reformų.

Traukdamasis iš Lietuvos Salys stengėsi apsaugoti (paslėpti ar net išvežti į užsienį) žodyno kartoteką nuo pavojų ir gal net nuo netekties. Paslėptosios kartotekos paieškos pokario metais tapo tikru lietuvių kalbotyros detektyvu, visų mūsų naudai pasibaigusiu laimingai.

1979–1992 m. Romoje Lietuvių katalikų mokslo akademija išleido Antano Salio raštų keturių tomų rinkinį. Jį sudarė ir redagavo kitas žymus kalbininkas Petras Jonikas.

Elena Samaniūtė (Otremskienė, Otėbska) (1910–1982), mokytoja, kalbininkė, garsi juostų audėja. 1928 m. baigė Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnaziją, 1934 m. Vilniaus universitetą. Mokytojavo Vilniaus ir Švenčionių lietuviškose gimnazijose. 1940–1945 m. dirbo „Lietuvių kalbos žodyno“ redakcijoje, 1941–1955 m. dėstė Vilniaus universitete. 1955 m. ištekėjusi už lenkų kalbininko Jano Otremskio (Otėbski), persikėlė gyventi į Poznanę.

Dar prieš 1938 m. pradėjo draugauti su Juozu Balčikoniu ir žodyno redakcija, ieškojo rašytinių šaltinių tuomet okupuoto Vilniaus bibliotekoje ir archyvuose, rinko žodžius iš rankraštinių kalbos šaltinių. Iš jų, iš Konstantino Sirvydo raštų, apie kurių

kalbą buvo pradėjusi rašyti disertaciją, taip pat šiek tiek iš gyvosios kalbos ji yra surinkusi apie 4–5 tūkst. lapelių. Pačioje redakcijoje daugiausia dirbo korektūrinių darbų, buvo atima Balčikonio padėjėja.

Pranas Skardžius (1899–1975), vienas iš žymiausių XX a. 4–8 dešimtmečių lietuvių kalbininkų, bene produktyviausias savo metu lietuvių kalbos mokslininkas ir autoritetingiausias kalbos praktikas, Lietuvių kalbos draugijos kūrėjas ir ilgametis jos pirmininkas. Baigęs Panevėžio gimnaziją, pradėjo studijuoti lituanistiką Lietuvos universitete. 1925 m. kartu su Antanu Saliu buvo išsiųstas tęsti studijų Leipcigo universitete. Nuo 1929 m. dėstė Lietuvos (nuo 1930 m. Vytauto Didžiojo) universitete, atgavęs valstybės sostinę – Vilniaus universitetą. Pasitraukęs į Vakarų dirbo Tiubingeno universitete, vėliau Amerikoje – Kongreso bibliotekoje.

Pranas Skardžius buvo vienas iš pagrindinių pretendentų 1929 m. užimti didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno“ redaktoriaus vietą. Bet paskyrus jį tas pareigas Juozą Balčikonį tarp jo ir naujojo redaktoriaus pradėjo rastis tam tikra trintis. Tiesa, iš pradžių Balčikonis, Salys ir Skardžius kartu nustatė didžiojo žodyno tipą, svarstė įvairius jo sandaros klausimus. Bet maždaug nuo 1937 m. spaudoje Skardžius pradėjo kelti žodyno rengimo trūkumus, vėliau dažnai pabrėždavo Balčikonio kompetencijos stoką ir kitus dalykus. Ne be Skardžiaus įsikišimo paskutinėmis pirmosios sovietinės okupacijos dienomis Balčikonis buvo atleistas iš didžiojo žodyno redaktoriaus pareigų, bet užėjus vokiečiams jį teko grąžinti į redaktoriaus vietą. Gana arogantiškai Skardžius elgėsi 1942 m. suruktoje žodyno Mokslinėje pagalbinėje komisijoje. Nors komisija gana svariai prisidėjo prie tam tikrų žodyno II tomo teksto detalių tikslinimo, bet atrodo, kad Skardžiui už viską svarbiausia buvo įdiegti jį tą tekstą savo su Saliu propaguojamos rašybos principus. Apskritai, komisijos veikla gerokai stabdė žodyno rengimą ir kelerius metus nutolino II tomo pasirodymą.

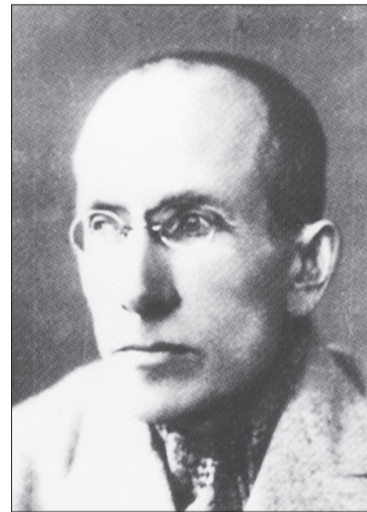
Gyvendamas Amerikoje Skardžius negalėjo pamiršti seniau patirtų nuokaudų. Pavyzdžiui, viename straipsnyje jis net teigė, kad Balčikonis apskritai nesidomėjęs kalbos mokslu, buvęs vien plikas praktikas. Šios prieštaringos Skardžiaus nuostatos dėl mokslo ir praktikos priešpriešos „Mokslo ir gyvenimo“ žurnale 2010 m. buvo argumentuotai įvertintos Arnoldo Pirockino straipsnyje.

Vis dėlto komplikuoti Prano Skardžiaus santykiai su didžiojo žodyno redaktoriais ir pačiu žodynu negali nutrinti jo didelių nuopelnų lietuvių kalbotyrai. Visos minėtos peripetijos stovi tik lietuvių kalbotyros istorijos paribuose. Svarbiausi Skardžiaus darbai paskelbti jo „Rinktinių raštų“ penkiatomyje (1996–1999, sudarė ir parengė Albertas Rosinas).

Bronius Stočkus (1912–1957), pedagogas, filosofas, spaudos darbuotojas. Mokėsi Kybartų „Žiburio“ mokykloje, 1934 m. baigė germanistikos studijas Vytauto Didžiojo universitete. Dirbo Šakių ir Kybartų gimnazijose, pasitraukęs į Vakarų studijavo elektrotechniką, Lietuvoje ir išėmė daug rašė spaudoje. Studijuodamas 1931 m. trumpai dirbo „Lietuvių kalbos žo-

dyno“ redakcijoje, žodyno kartotekai yra užrašęs daugiau kaip 200 žodžių iš gimtosios Pajevonio šnektos.

Matas Uñtulis (1889–1952), pedagogas, publicistas, vienas iš žymiausių tautosakos ir kalbos faktų rinkėjų. Pagal išsilavinimą teisininkas, bet baigęs teisės studijas greitai palinko prie lituanistikos. Mokytojavo Rusijoje, Telšiuose, Švenčionyse, Palangoje, Ylakiuose, Kaune. Vilniuje įsitraukė į Lietuvių mokslo draugijos veiklą, per ją rinko tautosaką ir kalbos faktus okupuotame Vilniaus krašte. Ten suorganizavo didelę tautosakos ir žodžių rinkimo talką, buvo sumanus to darbo organizatorius, išugdė būrį žodžių ir tautosakos rinkėjų. Dar 1938 m. Balčikonis jį įkalbinėjo ateiti dirbti į žodyno redakciją, bet dirbti pradėjo tik 1945 m. Tai buvo tik oficiali jo darbovietė, nes paties žodyno rengimo ne kažin kuo labai prisidėjo (daugiausia rinkdavo žodžius

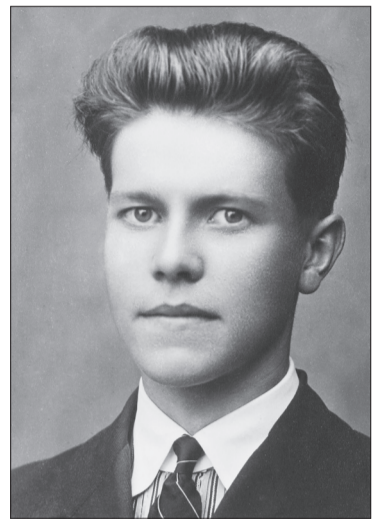
Matas Untulis (1889–1952), nuotrauka iš Lietuvos kalbos instituto fondų

kaimuose ar išrašinėdavo pavyzdžius iš raštų). Žuvo rinkdamas žodžius nuo nežinomo piktadarijo rankos.

Matas Untulis yra tapęs tikra lietuvių kalbos faktų rinkimo legenda, to darbo simboliu. Apskritai didžiojo žodyno istorija beveik neišsivaizduojama be Mato Untulio įnašo. Daug žodyno kartotekoje esančių Untulio užrašytų pavyzdžių yra vieninteliai žodyno kartotekos šaltiniai, be to, visi jo pateikti faktai yra visiškai patikimi tiek savo informatyvumu ir autentiškumu, tiek užrašymo forma. Kiek yra surinkęs žodžių Matas Untulis, įvairiuose šaltiniuose nurodoma nevienodai. Sakoma, kad jis esantis sulasiojęs net daugiau už Antaną Jušką – nuo 50 iki 80 tūkst. žodžių (palyginimui: 1947 m. išėjusiame „Dabartinė lietuvių kalbos žodyne“ – apie 45 tūkst. žodžių). Daugiausia jo žodžių užrašyta iš gimtųjų Skuodo, Šačių ir kitų žemaičių apylinkių, tai pat Vilniaus krašte, daug surinkta pavyzdžių iš raštų bei rankraščių (per Untulio rankas perėjo beveik 50 rašytinių šaltinių).

„Lietuvių kalbos žodyno“ I tomo prakalboje Matui Untuliui padėkoto kaip daug žodžių užrašiusiam rinkėjui ir korektūrų skaitytojui. Vėliau spaudoje plačiai rašyta apie Untulio nuopelnus didžiajam žodynui, gražiai paminėtos 100-ojos jo gimimo metinės, paskelbta atsiminimų.

Zenonas Uosėlis (apie 1900–?), kalbininkas. Baigė Švėkšnos gimnaziją ir Vytauto Didžiojo universitetą (lituanistikos kursą baigė klausyti 1939 m., diplominį darbą apgynė 1942 m.). Pasitraukęs į Vakarų viešojoje erdvėje nesireiškė. „Lietuvių kalbos žodyno

Zenonas Uoselis (apie 1900–?), nuotrauka iš Lietuvos centrinio valstybės archyvo

redakcijoje“ trumpai dirbo 1931 m., o nuo 1939 m. įsitvirtino ilgesniam laikui. Buvo korektūrų skaitytojas, vienas iš I ir II tomo teksto autorių. Žodyno redaktoriaus I tomo prakalboje paminėtas tarp artimiausių žodyno bendradarbių. Iš gimtųjų Veiviržėnų apylinkių yra surinkęs daugiau kaip 18 tūkst. žodžių (dalis iš raštų). Kituose šaltiniuose teigiama žodžius rinkus kartu su broliu Vincu Uoseliu (Uoseliu) ir užrašius apie 5 tūkst. tarminių žodžių bei išrinkus apie 15 tūkst. pavyzdžių iš rašytinių šaltinių.

Vietoj išvadų

Iš čia paminėtų trumpiau ar ilgiau „Lietuvių kalbos žodyno“ redakcijoje dirbusių tarnautojų ar su žodynu tiesiogiai susijusių žmonių didžiausia netektis buvo geriausių patirtų įgijusių žodyno teksto rašytojų ir redaktorių Jono Mikeliūno ir Zenono Uoselio pasitraukimas į Vakarų, Aleksandro Lengvino mirtis, Alberto Dilio ir Juozo Jurkavo suėmimas, tragiška Mato Untulio gyvenimo baigtis. Ir žinoma, jau subrendusių lietuvių kalbotyros kūrėjų Antano Salio, Prano Skardžiaus ir gambiausio jų mokinio Petro Joniko pasitraukimas iš Lietuvos. „Lietuvių kalbos žodyno“ redakcija neteko, galima sakyti, viso savo žiedo, svarbiausių savo darbininkų ir patarėjų. Juozas Balčikonis prie žodyno liko kone vienas. 1944 m. rudenį, kai buvo pradėta atkurti Lietuvių kalbos instituto veiklą, Lietuvoje nebuvo likę nei vieno mokslo daktaro (Balčikonis nebuvo apgynęs jokios disertacijos, jam tik po karo remiantis 1911 m. išduotu Peterburgo universiteto baigimo diplomu buvo pripažintas mokslų kandidato (dabar daktaro) laipsnis). Iš buvusių bendradarbių 1944 m. rudenį redakcijoje buvo likusi vienintelė žodyninkė Bronė Vosylytė. Tik su nemažomis Balčikonio pastangomis vėliau į redakciją pasikviesti Antanė Kučinskaitė, Jonas Kruopas, Napalys Grigas, Antanas Lyberis ir kiti, visi tarpukario Lietuvos (Vytauto Didžiojo) universiteto auklėtiniai. Kad po karo visiškai plyname mūsų leksikografijos lauke sugebėta per dvejus metus pabaigti rengti ir išleisti, tiesa, jau nuo ankstesnių metų rašomą didžiojo žodyno II tomą (1947), rodo ne tik mūsų 1918–1940 m. nepriklausomos Lietuvos mokslo institucijų sėkmingai dirbtą specialistų rengimo darbą, bet ir visos tautos stiprias gyvybines šaknis bei kūrybines jėgas, kurių nepajėgė pakirsti nei sunkūs karo ir okupacijų metai, nei pokario represijos ir nuoseklus kūrybinio tautos potencialo naikinimas.

Bus daugiau

GYVENIMAS KALBAI IR KALBOJE

■ Atkelta iš 1 p.

Vilniaus ir Vytauto Didžiojo universitetuose, Marijampolės kolegijoje. 2007 m. habilitacijos procedūrą atliko Vytauto Didžiojo universitete, nuo 2010 m. – Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto profesorė.

Daug nuveikė tyrinėjant paribio šnektas. 1997 m. su Kaziu Morkūnu sudarė knygą „Dieviškių šnektos tekstai“. Su K. Morkūnu, Aloyzu Vidugiriu ir Laima Grumadiene parengė „Dieviškių šnektos žodyną“ (T. 1–2, 2005–2010), su A. Vidugiriu – knygą „Zietelos šnektos tekstai“ (T. 1–2, 2005–2010), ją redagavo. Iš kitų dialektologijos darbų paminėsime su K. Morkūnu sudarytą „Lietuvių kalbos tarmių ir jų sąveikos tyrimo programos“ dalis: „Morfologiją“ (su K. Morkūnu, 1995) ir „Kirčiavimą“ (su Bonifacu Stundžia, 1996).

2005 m. autorę buvo galima pasveikinti su pasirodžiusia monografija „Cirkumfleksinė metatonija lietuvių kalbos vardažodiniuose daiktavardžiuose ir jos kilmė“.

D. Mikulėnienės pastangomis ir jai vadovaujant lietuvių kalbos tarmės pristatytos daugialypėje terpėje. Bendradarbiavimo su informatikais Adolfu Laimučiu Telksniu, Kęstučiu Juškevičiumi ir Evaldu Robertu Ože-

sociolingvistiniams tyrimams, padėsiantiems numatyti ir tolesnę lietuvių kalbos tarmių raidą. „Lietuvių kalbos atlaso“ punktuose surinkta medžiaga pristatoma tinklapyje www.tarmes.lt.

Šis pristatymas toli gražu neišsėmia visų jos atliekamų darbų, pagaliau tai tik įvadas į pokalbį, per kurį tikriausiai išryškės ir kitos Danguolės Mikulėnienės veiklos briaunos, ateities sumanymai ir tai, kas jaudina šiandien, rūpi mūsų darbščiajai lietuvių kalbotyros bitei.

Ar duos daugiau pieno lietuviškai suprantanti karvė

Mokslo Lietuva. Įsiminiau Jūsų žodžius, pasakytus rugsėjo 11 dieną per Jums skirtos jubiliejinės parodos atidarymą Lietuvos MA Vrublevskių bibliotekoje. Sakėte, kad svarbu ne tiek rezultatas, kiek pats vyksmas, motyvacija siekti užsibrėžto tikslo. Kiekvienas kūrėjas turi teisę taip tvirtinti, ką neretai ir daro. Tačiau visuomenei svarbu būtent rezultatas, ne vien jo siekinys.

Danguolė Mikulėnienė. Iš savo mokytojų mokiausi kantrybės ir nuosekliai dirbti kiekvieną dieną. Nesu tas žmogus, kuris rašo tik įkvėpimo pagautas. Jeigu laukčiau tos palaimingos akimirkos, tektų ilgai laukti ir gal nesu laukčiau. Darbas Valstybinėje lietuvių

gimtadienio dovana iš Latvijos kolegų: albumas su gražiausiomis viešnagių Latvijoje nuotraukomis. Sveikina Latvijos universiteto Latvių kalbos instituto vyriausioji darbuotoja, Latvijos mokslų akademijos narė-korespondentė dr. Anna Stafacka

Gedimino Zemelio nuotraukos

mokyklas baigiantiems mokiniams. Šiuo atveju su lenkakalbiais gyventojais reikėjo nuosekliai ir ilgo darbo, o jo nebuvo.

Man neramu, kitiems tikriausiai taip pat, kad politiniai aspektai labai dažnai užgožia kultūrinius, istorinius ir kitus ryšius tarp Lietuvoje gyvenančių tautų. Dažniausiai pabrėžiame skirtības, pamirštame bendrybes. Juk su lenkais turėjome labai daug bendros literatūros, kultūros ir kitų mus siejančių bendrybių. Prisiminkime, kaip lietuvių inteligentija iš lenkų kalbos ir kultūros sukosi į lietuvių kalbą ir kūrė savąją kultūrą. Pamokantis Šatrijos Raganos ar juo labiau paties Vinco Kudirkos pavyzdys. Tokių ir panašių pavyzdžių galėtume pateikti ne vieną, ir jie labai svarbūs. Tuos dalykus bent jau mokslo visuomenė turėtų nuolat prisiminti ir pabrėžti. Daugiau geranoriškumo...

Dėmesys kalboms, kuriomis kalbama Lietuvoje

ML. Tarmių tyrimo mokslas, kuriam atiduodate tiek jėgų, juk taip pat neapsieina be politikos?

D. Mikulėnienė. Dabar vykdomame projekte, kurį internete galima rasti pagal adresą www.tarmes.lt, medžiagos pateikėjai kalba įvairiomis tarmėmis, kiekvieną tiriamą vietovę pristatome

Giminių vardu kalba teta – dailininkė scenografė Viktorija Gatavynaitė

raičiu rezultatas – kompiuterinis žodynas „Lietuvių tarmės = Lithuanian Dialects“ (D. 1. – 2000; D. 2 – 2005; D. 3 – 2011) – tarptautinėje mugėje EXPO' 2000 pelnė medalį.

Kitas didžiulės apimties darbas – geolingvistinių tyrimų solidus laimėjimas – veikalas „Baltų valodų atlantas = Baltų kalbų atlasas = Atlas of the Baltic Languages“. Atlase tipologiškai sugretinti ir palyginti abiejų baltų tautų tarminiai duomenys, jį rengė Lietuvių kalbos instituto ir Latvijos universiteto Latvių kalbos instituto dialektologai. D. Mikulėnienė yra viena iš svarbiausių šio atlaso sudarytojų ir autorių. Su geolingvistika nežadama atsisveikinti: D. Mikulėnienė vadovauja bene 33 Lietuvos dialektologų projektui „Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji tarminės informacijos sklaida“. Užmojis titaniškas: per pusketvirtą metų užsibrėžta atlikti visų „Lietuvos kalbos atlaso“ punktų patikrą ir aprašyti XXI a. pradžios lietuvių kalbos tarmių ir kitų čia vartojamų kalbų būklę. Bus sudarytas pagrindas naujiems baltistikos, lyginamosios kalbotyros,

kalbos komisijoje (VLKK) disciplinavo, išmokė taupyti savo ir kitų laiką. Po kasdinių posėdžių, administracinių darbų dar taikydavusi nugriebti vieną kitą akimirką padirbėti prie „Dieviškių šnektos žodyno“ (T. 1–2, 2005–2010), kurį bendromis jėgomis sudarėme su Kaziu Morkūnu, Aloyzu Vidugiriu ir Laima Grumadiene. Dirbdama VLKK, niekada nebuvau išėjusi iš Lietuvių kalbos instituto...

ML. ... ir iš lietuvių kalbos?

D. Mikulėnienė. Ir iš lietuvių kalbos. Net per atostogas važiuodavau su žodyno dėžele prie jūros ir ten iš ryto ar vakare prisėsdavau rašyti. Kompiuterio juk nebuvo.

ML. Dabar gailitės, kad daug jėgų išsunkė administracinę veiklą ir posėdžius?

D. Mikulėnienė. Jie išsunkia, bet kitaip. Sėdėdama prie žodyno atsigaudavau, pailsėdavau, patirdavau malonumą, suvokdama, kad visi kiti dalykai, atitraukiantys mane nuo mokslinio darbo, tegu ir nėra laikini ar nereikšmingi, bet ne tokie skaudūs. Nepamirškime, kad 1992–2002 m. dirbant Valstybinėje lietuvių kalbos komisijoje prie Lietuvos Respublikos

Seimo, teko rūpintis, kad būtų priimtas Valstybinės kalbos įstatymas ir įgyvendintas Valstybinės kalbos statusas¹. Tai buvo kova už valstybinę kalbą ir minėto įstatymo priėmimą. Sunkus buvo metas, nes mūsų kalbos mokslo autoritetas Aleksandras Vanagas tuo metu jau sirgo, o Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pirmininkas prof. Albertas Rosinas stažavo Vokietijoje. Teko eiti, aiškinti, ginti mūsų poziciją, kad būtų priimtas Valstybinės kalbos įstatymas.

ML. Kodėl kilo tokių sunkumų? Lietuva išsikovojo nepriklausomybę, atkūrė valstybingumą, o Valstybinės lietuvių kalbos įstatymą priimti, jos statusą įtvirtinti, nebuvo paprasta.

D. Mikulėnienė. Valstybinės lietuvių kalbos įstatymo įgyvendinimą buvo siūloma atidėti dar keleriems metams, nes tam tikra visuomenės dalis nebuvo pasirengusi šio įstatymo vykdyti. Rusakalbiai ir lenkakalbiai jo visiškai netroško, nes Lietuvoje gyveno, bet lietuviškai kalbėti neišmoko. LR Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto pirmininkas prof. Bronislovas Genzelis vežėsi mane į Visaginą ir didelei auditorijai aiškinome, kam tas įstatymas reikalingas. Pirmo seminaro metu Visagino bibliotekos vedėja lietuviškai pasakė: „Jūs žinot, mes gauname tik vieną lietuvišką laikraštę“ (sic – G. Z.), nes tai buvo interferencija² su „gazieta“. Tai laikai, kai per interviu Vilnijos krašte galima buvo išgirsti klausiant: „Jeigu aš su karve kalbėsiu lietuviškai, ar ji man duos daugiau pieno?“ Šitaip ar panašiai ir buvo klausama.

Iš tikrųjų Valstybinės kalbos įstatymas neregamentavo buitinės kalbos – virtuvėje ar daržinėje kalbėk kaip nori. Šiandien mes su tuo įstatymu jau apsi-

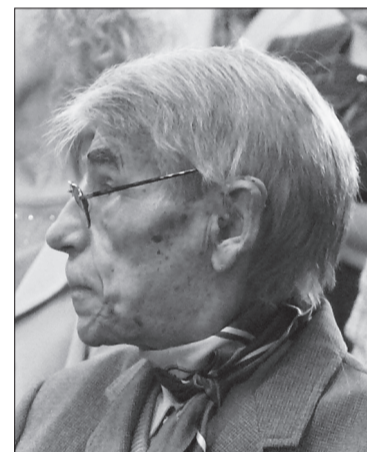
pratę, tad ir tie klausimai mums skamba egzotiškai. Ačiū tuomečiam Švietimo, mokslo ir kultūros komitetui ir jo pirmininkui B. Genzeliui, nes jei ne jis, tai nežinia, kuo būtų baigęsi. Jeigu reikėdavo kalbėtis su dešiniaisiais, tai man tekdavo talkinti komiteto nariui Pranciškui Tupikui, jei reikėdavo eiti „į kairę“, tai mane lydėdavo akad. Jonas Kubilius. Po vieno karštų politinių diskusijų lifte J. Kubilius kartą manęs paklausė: „O kodėl jūs nestudijavote matematikos?“

Tas darbas buvo sekinantis, bet supratau jo reikšmę. Grįždama namo po radijo ar televizijos laidos stebėdavau kaimynų reakciją. Jeigu grįždavau su nešuliais abiejose rankose, o kaimynas iš antro aukšto sūniui šaukdavo: „A nu, otkroj tiote dverj...“³, vadinasi, viskas gerai. Man buvo labai svarbu, kaip kitakalbiai žmonės žiūri ir vertina mūsų priimamą Valstybinės kalbos įstatymą ar valstybinei kalbai skirtus teisės aktus. Tai kasdienei veiklai reikėjo dvasios tvirtybės, o grįžimas prie mokslo padėdavo atgauti jėgas.

Pabrėždami skirtības, pamirštame bendrybes

ML. Kodėl pastaraisiais metais tie patys valstybinės kalbos klausimai vėl įgijo aštrią formą ir būtent santykiuose su lenkakalbiais Lietuvos piliečiais?

D. Mikulėnienė. Jei kada kas rašytų apie senosios kadencijos Valstybinės kalbos komisijos prie LR Seimo veiklą, turėtų atkreipti dėmesį į tai, kad mes niekada nevertojame tokios sąvokos kaip valstybinės kalbos politika. Vengėme šio junginio, kadangi valstybinė kalba neturėjo būti tiesiogiai siejama su partiniais ir politiniais interesais. Dabar tie dalykai vėl darosi aktualūs dėl galimo kai kurių reiškinų politinio skambesio. Pavyzdžiui, didelį triukšmą tarp lenkakalbių Lietuvos gyventojų sukėlė Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas (2011 m. kovo 17 d.). Jame valstybinės kalbos reikalavimai kitakalbiams sulyginami su reikalavimais lietuvių

Vyresnysis kolega ir bendraautoris dr. Aloyzas Vidugiris

tinklapyje ne tik žodžiu, nuotraukomis ar anketomis, bet ir gyvu garsu. Tuose punktuose, kuriuose gyvena ne vien lietuvių kalba kalbantys gyventojai, įrašome lenkų ir gudų kalbos pavyzdžių, nes šalia lietuvių kalbos vartojamos ir šios. Projekte dirba ir šių kalbų tyrėjai – Kristina Rutkovska ir Lilija Plygavka, kuriai talkina Aliak-sandras Adamkovičius. Ko gero, internete bus pateiktas pirmasis žemėlapis, reprezentuojantis ne tik lietuvių, bet ir kitas Lietuvoje vartojamas kalbas.

„Lietuvių kalbos atlaso“ žemėlapiuose atsispindi XX a. antrosios pusės lietuvių kalbos tarmių situacija: vadinamajame Vilniaus krašte yra baltų plotų, nes, kur nekalbama lietuviškai, nėra ir lietuviškų tarmių. Punktai sužymėti, o medžiagos nėra. Antrojo pasaulinio karo metais tarmių medžiaga rinkta pagal Antano Salio anketą, tačiau ir tais laikais iš Klaipėdos krašto ir Vilniaus apylinkių medžiagos nebuvo surinkta.

¹ 1992–1995 m. D. Mikulėnienė buvo šios komisijos sekretorė, 1995–1998 m. – pirmininko pavaduotoja, 1998–2002 m. – pirmininkė. – G. Z. past.

² Seniau įgytų įgūdžių trukdymas naujiems įgūdžiams susidaryti.

³ Nagi atidaryk tetai duris (rus.).

Sveikina Šiaulių universiteto kolegos, sveikinimo žodį taria bendramokslė prof. dr. Giedrė Čepaitienė

ML. O jei vienoje ar kitoje vietoje tarmiškai nekalbama, kaip tada?

D. Mikulėnienė. Jei nekalbama tarmiškai, taip ir rašysime, kalbama netarminė kalba. Valstybinė lietuvių kalba jau visur įsitvirtinusi. O tuose punktuose, kur kalbama ir kitomis kalbomis, rodytume kalbų įvairovę. Kodėl neparodžius, kad vienoje ar kitoje vietovėje gyvena ir savo kalba tarpusavyje bendrauja romų bendruomenė ar rusų stačiatikiai. Gaila, kad daugelyje rusų stačiatikių gyvenamųjų vietų šiuo metu tėra tik jų gentainių kapinaitės.

„Europos Sąjungos geolingvistinio projekto“ tinklalapyje pateikiamas meniškasis Lietuvos žemėlapis, kurio autorius Laurynas Liberis. Jis piešia įspūdingą ir gražią Lietuvą. Sunykusius ar nykstančius „Lietuvių kalbos atlaso“ punktus perkeliame į gyvenamas vietas. Štai Babrungėnai, kaimas Plungės rajone, Žemaitijos nacionaliniame parke. Kompiuterinė programa iškart pasiūlys pereiti prie Didvyčių, kaip didesnės vietovės. Galima ir pasiklausti, kaip tarmiškai kalba tų vietų gyventojai. Vyresnieji, senosios kartos, kalbininkai tyrė 735 „Lietuvių kalbos atlaso“ punktus visoje Lietuvoje. Praėjus kelioms dešimtims metų, pasinaudoję ES Struktūrinių fondų lėšomis, pasiūvome dar kartą tuos punktus aplankyti, įvertinti dabartinę jų sociolingvistinę situaciją.

ML. Tarmių būklė Lietuvoje džiugina ar liūdina?

D. Mikulėnienė. Įdomu palyginti. Yra ir džiuginančių, ir skaudinančių dalykų. Taip arti kalbos tikriausiai dar nebuvome buvę. 33 Lietuvos dialektologai ir jiems prijaučiantys kalbininkai, humanitarinių mokslų daktarai, susivieniję ėmėsi tarmių tyrimų. Jau tai, kad Lietuvoje atsirado tiek kalbininkų, suprantančių mokslinę ir taikomąją šio projekto vertę, yra didelis dalykas. Jie nepasakė, kad nesiims šios užduoties, nors darbas su žmonėmis tikrai sunkus. Ir ne visada atsiperkantis. Benzinas per tą laiką pabrango: kai rašiau projektą, jis kainavo 3,5 lito, o dabar jau peršoko 5 litus. Projekto dalyviams padidėjusių išlaidų niekas nekompensuoja, mūsų automobiliai genda, remontuojame savo lėšomis. Tačiau viską atperka bendravimas su žmonėmis, kurie taip noriai su mumis šneka, džiaugiasi dėmesiu jų šnekai. Taip visoje Lietuvoje.

Aišku, tarmės kinta, bet negaliu sakyti, kad jos nyksta. Tradicinės tarmės, aprašytos Alekso Girdenio ir Zig-

mo Zinkevičiaus, kinta: slenka tarmių ribos, jaunimas nebekalba taip, kaip senimas, o kai kurie tarmių požymiai laikosi labai tvirtai.

Kaip gydytoja, išrašanti mirties pažymą

ML. Kur tarmės tvirtybės šerdis, kokią ji ir nuo ko priklauso?

D. Mikulėnienė. Kol neapvažiavome visų punktų, tyrimai nebaigti, nepadarytos išvados ir apibendrinimai, per anksti būtų piršti išankstinę nuomonę. Dar neturime visos būtinos medžiagos. Daug kas priklauso nuo rajono, antai klesti uteniškiai, jų tarmė plinta į visas puses. Tai lėmė administracinis teritorinis suskirstymas: buvo Utenos apskritys, šių apylinkių žmonės žino, kad jų kalba artima bendrinei, jie patys sako, kad kalba kone „gramatiškai“, t. y. taisyklingai. Gaila, kad nyksta kupiškėnų ir anykštėnų patarmės. Kai jų klausi, ar ten kalba ne tokia graži, išgirsti atsakymą: „Ne, ten korva sako (taip karvę vadina), tai argi čia gražu“. Tarmė ar šneka, jei nutolusi nuo bend-

rinės kalbos, matyt, ne visiems sudaro gražios kalbos įspūdį.

Žemaičiai pripažįsta, kad jų tarmė – tai šnekamosios kalbos atmaina, nes žemaitiški laikraščiai, parašyti žemaičių rašyba, jiems atrodo pernelyg sudėtingi. Žemaičių labai stipri tapatybė, bet, kiek važiuojame, jie visur sakė, kad yra lietuviai. Čia tiems, kurie bando politikuoti žemaičių klausimu.

Buvome pasišovę rinkti medžiagą iš visų kartų atstovų. Ir ką manot? Jaunimo nerandame, jo kaime nėra. Kalbinami žmonės yra senesni, jaunimas – užsienyje. Į užsienius važiuoja ne tik valstiečiai, bet ir mokytojų, kaimo inteligentų vaikai. Kaime jaunimui nėra kas veikti. Taigi kalbame apie kaimą kaip lietuviškos tapatybės saugotoją, bet jeigu ten lieka tik tušti dirvnuojančios žemės plotai, tai kas bus toliau?

Esu susidūrusi su kalbos mirtimi: lietuviškose Baltarusijos salose – Zieteloje, Lazūnuose, Varenavo apylinkėse, pagaliau mūsų Dieveniškėse. Tai vis mirusios kalbos atvejai. Jaučiuosi lyg

gydytojas, rašantis mirties pažymą. Tarmė mokslui dar nėra galutinai išnykusi, jeigu tarminė medžiaga sugulusi į žodyną, jei surinkta daug valandų kokybiškų garsinių įrašų ir jie išleisti kompaktine plokštele, jei parengta mokslo monografijų. Tada kalba lieka užkonservuota kaip kultūros ir mokslo vertybė. Tačiau be žmonių ji gyvuoti negali. Unikali ir archajiška Zietelos lietuvių šneka išliko tik mūsų, vyresniosios kartos kalbininkų, atmintyje ir mokslo darbuose. Tai, ką pavyko išsaugoti ir paskelbti iš Zietelos, labai svarbu: taip, Zietelos lietuvių šneka mirė, bet ją ir toliau galima (ir reikia) tirti. Laukiu ir vis nesulaukiu doktoranto lituanisto, mokačio gudų ir lenkų kalbas.

ML. Neįmanoma rasti sunku, juk turime studentų iš Gervėčių, kitų Baltarusijos vietų, iš Punsko ar Seinų dabartinėje Lenkijoje.

D. Mikulėnienė. Taip, tačiau pasikeitęs doktorantūros reikalavimams tų kraštų atstovams sunku prisivytį Lietuvoje baigusius vidurines mokyklas bendramokslus. Aukštosiose mokyklose jiems nėra jokių išlyginamųjų studijų. Baigus magistro mokslus, „projektiniai“ doktorantūros tempai jiems vis dar būna pernelyg sudėtingi. Be to, dabartinėmis sąlygomis nė vienam negalime iš anksto numatyti ir pasiūlyti darbo vietas...

Mūsų savimeilės neglostančios pastabos

ML. Jeigu Lietuvos kaimas agonizuoja, negali išlaikyti jaunimo, tai neliks ir tarmių. Deja, ES politika nukreipta ne į tai, kad lietuviškas kaimas jaustų bent kiek didesnę perspektyvą. Šie dalykai palikti savieigai. Juk kokios nuostatos mus pasiekdavo, jei ne kaip oficialios ES politikos išraiška, tai bent kaip požiūris į Lietuvą? Girdi, Lietuvos žemės ūkis neperspektyvus, net ir pramonėje didesnių kalnų nenuversime, tad rūpinkimės, kad Lietuva būtų bankininkystės, turizmo ir poilsio bei tranzitinių pervežimų tarp Rytų ir Vakarų šalis.

D. Mikulėnienė. Tiltas tarp ES ir Rusijos mes nepastatėme, komunikatoriaus su Rusija vaidmens neįsavinome. Nepriklausomybės atkū-

rimo priešaušryje čekų kalbininkas prof. Jiržis Marvanas (*Jiří Marvan*) mums, tada dar jauniems humanitarams, sakė: „Norite pykite, norite – ne, bet baltų kalbos pasauliui bus įdomios tiek, kiek jos padeda atskleisti slavų kalbų istoriją“.

ML. J. Marvanas tikriausiai reagavo į to meto realybę, juk baltų ir slavų kalbos bent jau Sovietų Sąjungoje ir buvo tarsi neatsiejamas tyrimų objektas. Net ir dabar Rusijoje leidžiamas puikus leidinys „Baltų ir slavų etniniai ir kalbiniai ryšiai“ (rusų kalba). Gal J. Marvanas tiesiog išvalgus lingvistas, kuris neklydo pareiškęs mūsų savimeilės neglostantį pastebėjimą?

D. Mikulėnienė. Daug dalykų čia glaudžiai siejasi. Kartais esame linkę romantizuoti senuosius laikus. Man atrodo, kad ir senovės prūsai slavų kalbų poveikio patyrė daugiau, negu šandien įsivaizduojame. Prieš kalbos mirtį jos raida pagreitėja. Visi procesai pagyvėja. Kartais įsivaizduojame, kad, pavyzdžiui, prūsų kalbos faktas, turi būti labai senoviškas. Iš tikro toli gražu nebūtinai.

Jeigu pripažįstame, kad lietuvių tarmės turi substratinio elemento, tai pietų aukštaičiai gali būti siejami su jotvingiais, vakarų aukštaičiai kaunškiai, kaip ir jau išnykusios Mažosios Lietuvos lietuvių tarmės, turėjo prūsiškojo elemento. Žemaičiams poveikį darė kuršiai... Kalbos dalykai atsiejami nuo archeologijos, istorijos tyrinėjimų. Dar labai trūksta tarpdalykinių ryšių ir tyrimų.

ML. Kas šiais laikais trukdo plačiau tyrinėti?

D. Mikulėnienė. Lietuvoje finansuojami mokslo projektai dažnai trumpalaikiai. Nežinia, ar pavyks gauti pakankamai lėšų, todėl kompleksinius tyrimus atlikti tampa sudėtinga, nors ne vienus metus bendradarbiaujame su Latvijos kalbininkais. Apskritai, tarmėtyros raida Lietuvoje neatsiejama nuo platesnio europinio konteksto. Tik ne visada apie jį plačiau buvo kalbama.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Bendras salės vaizdas

Lietuvos istorijos mokslo patriarchui profesoriui VYTAUTUI MERKIUI atminti

Pabaiga, pradžia Nr. 15.

V isą jaunystę Vytautas Merkys siekė mokslo, buvo labai žingeidus. Pavyzdys – istorikas Simonas Daukantas, pėsčias atėjęs iš šiaurvakarių Žemaitijos į Vilniaus universitetą. Nestojo ne tik į komunistų partiją, bet ir į komjaunimą, o atsiminimuose rašė, „todėl neretai pajusdavau, kad nesu visateisis sovietinis pilietis. <...> Mano gyvenimas Vilniuje pynėsi su mokslo troškimu, su miesto kultūra bei meno grožiu ir... politinio režimo grimasomis“.

VU Istorijos ir filologijos fakultete Vytautas Merkys ir kiti kursioikai buvo mokomi daugiausia ne istorijos dalykų, nes daug paskaitų skirta kariami rengimui. Merkiio pavardė sovietiniams funkcionieriams kėlė įtarimų ne tik jam studijuojant, bet ir dirbant Istorijos institute: ar nebūsi Lietuvos Respublikos ministro primininko Antano Merkiio sūnėnas? (Ypač kabinėjosi LKP veikėjas Bronius Vaitkevičius). O tai jau kone ideologinis priešas. Tiesa, būta ir kuriozų. Lenkų pasienietis Merkiio pavardę išgirdęs kaip *Markiz* ir nustebež klausė, negi pas jus yra markizų. Visi gardžiai juokėsi.

Vytautas Merkys pagarbiai prisiminė aukštos kvalifikacijos, dorus, profesionalius savo dėstytojus: Bronių Untulį, Bronių Dundulį, Igną Jonyną (V. Merkys spaudai parengė jo raštų rinkinį, I tomas išleistas 1984 m.), Konstantiną Jablonskį (taip pat parengė jo raštų rinkinį 1991 m., II papildytas leidimas 2005), Juozą Jurginį. Apie juos ir kitus atsiminimų knygoje parašė išsamius, istoriografiniai vertingus straipsnius. O ypač apie studentų mylimą profesionalų istoriką Igną Jonyną, itin persekiotą sovietinių pareigūnų, marksizmo-leninizmo ideologų, universiteto partinių veikėjų. Atsiminimuose itin šiltai atsiliepiama apie taip pat persekiotą pietvakarių slavų istorijos dėstytoją Dovydą Fainhauzą, dėl persekiojimų išvykusį gyventi į užsienį. Čikagoje parašiusį reikšmingų monografijų apie 1863 m. sukilimą Lietuvoje ir Baltarusijoje ir kitką, Ili-nojaus universitete dėščiusį Lietuvos istorijos kursą.

Į Lietuvos istorijos instituto aspirantūrą Vytautas Merkys LKP CK biuro nutarimu nebuvo priimtas, nors turėjo paskyrimą. Buvusio dėstytojo D. Fainhauzo rekomenduotas trumpai dirbo moksliniu bendradarbiu Lietuvos TSR revoliucijos muziejuje, į kurį priėmė gero būdo tikras muziejinkas Elijus Švarcas. Itin sovietizuotame Revoliucijos muziejuje Vytautas Merkys laikytas nepatikimu darbuotoju, buvo kvociamas ir kritikuojamas direktoriaus Leopoldo Rešeliausko. Istorijos instituto direktoriaus Juozo Žiugždos pakviestas Vytautas Merkys pradėjo jame dirbti jaunesniuoju moksliniu bendradarbiu. Nors L. Rešeliauskas charakteristikoje jį apibūdino kaip politiškai nepatikimą, priimti neprieštaravo LKP CK Mokslo ir kultūros skyriaus vedėjas Stasys Lazutka, vėliau tapęs žymiu LDK statutų tyrėju. Istorijos institute vyravo slogi nekaltinga, intrigos, provokacijos, apkalbos, nuolatiniai kagėbistų sekimai. Vytautas Merkys labiau prisimena, kas institute buvo gero, kokie intelektualai dirbo, nusipelnė lietuvių istoriografijai, su kuo jis draugavo. Tai įžymus

Prof. Vytautas Merkys svečiuojasi istoriko prof. Broniaus Makausko ir žurnalistės Živilės Makauskienės namuose (Vilnius, 2010)

karaimų veikėjas orientalistas Seraja Šapšalas, LDK istorijos tyrėjas ir šaltinių sudarytojas lenkas Jurgis Orda (Jerzy Orda), 1946–1948 m. buvęs instituto direktorius, Mažosios Lietuvos tyrėjas, 1945–1948 m. ekspedicijų į Karaliaučiaus kraštą vadovas Povilas Pakarklis. Per jas į Lietuvą buvo parvežti Laukstyčių pilyje Semboje surasti paslėpti Kristijono Donelaičio, Mato Pretorijaus, kiti vertingi liuanistikos ir prūsistikos rankraščiai, lietuviški spausdiniai. P. Pakarklis už neva nepakankamą marksizmo-leninizmo ir sovietinės ideologijos pritaikymą moksle svarstytas net LKP CK plenume, neteko direktoriaus pareigų. Apie lietuvių kalbos „tėvo“ Jono Jablonskio sūnų, įžymų senosios Lietuvos tyrėją Konstantiną Jablonskį Vytautas Merkys parašė minėtas knygas. Iš jo mokėsi taip pat tapę įžymiais istorikais Juozas Jurginis ir Mečislovas Jučas. Ilgametis Instituto direktorius, įvairių leidinių vyriausiasis redaktorius Juozas Žiugžda buvo ypač sudėtinga, prieštaringa, daugiaspalvė, anot V. Merkiio, „susi-dvejinusi“ asmenybė: „viena – paradinė oficiali, kita – senojo padoraus inteligento reliktas“. Apie jį ypač po 1990 m. kaip uolų sovietinių veikėjų ir komunistinį ideologą. Lietuvos istorijos „klastotoją“ rašoma itin kritiškai. Su J. Žiugžda daug metų dirbęs ir bendravęs V. Merkys jį vertino nevienareikšmiškai. Juk po Pirmojo pasaulinio karo jis dalyvavo eseriškoje Šiaurės Kaukazo respublikos vyriausybėje, vėliau buvo Lietuvos socialdemokratų partijos veikėjas, dargi suartėjęs su tautininkais. Dėl to J. Žiugžda, bijodamas šių savo „nuodėmių“, pasak V. Merkiio, „stengėsi reikštis ideologiniu kovingumu ir didžiosios rusų tautos apologija“. Bet „jis niekad nekurstė politinio pobūdžio intrigų, niekad netraukė už „liežuvio“... Savo iniciatyva nieko viešai nekaltindavo. Atsakomybę pirmiausia prisiimdavo pats. Nebuvo kerštingas.“

Kaip apie šviesų, lietuvių tautos istorijai, savimonei nusipelnusių visapusišką veikėją rašoma apie buvusį Istorijos instituto direktoriaus pavaduo-

toją mokslui Juozą Jurginį. Nors prieš karą jis vykdė Kominterno ir Maskvos bolševikų užduotis Švedijoje, nepriklausomoje Lietuvoje kalintas, per karą gestapo tardytas, sovietinėje Lietuvoje už neva nemarksistinę Lietuvos istorijos periodizaciją, „keliaklupsčiamumą prieš Vakarus“ ir kitas „nuodėmes“ buvo pašalintas iš LKP narių, ne kartą viešai smerktas, šmeižtas, šalinamas iš direktoriaus pavaduotojo pareigų. Jį ir kitus nedogmatiškus, „europinio mąstymo“ komunistus išdrįsdavo užtarti netgi LSSR MA prezidentas, šviesios atminties talentingas mokslininkas Juozas Matulis. Anot V. Merkiio, „Juozas Jurginis išsiskyrė tam tikra istorinių pažiūrų ir pasaulėžiūros įvairovės tolerancija“, „gebėjo mąstyti problematiškai – kelti aktualius mokslo klausimus ir duoti argumentuotus atsakymus“. Tas tinka ir V. Merkiui. Į Institutą dirbti J. Jurginis kvietė gabiausius istorikus, nekreipė dėmesio į jų praeitį.

Nepagrįstos partinės kritikos tek-davo ir V. Merkiui, esą jo veikalai parašyti ne visai pagal marksistinę-lenininę metodologiją ir sovietinę ideologiją. Jį patį siekta įtraukti į kitų kolegų kritiką, į provokacijas ir intrigas, bet apdairusis ir atsargusis V. Merkys tų pinklių dažniausiai išvengdavo. Jis rašo: „diegiau istorikams, kurie tyrinėjo XIX a. ir XX a. pradžios istoriją, sąžiningumo, atsakomybės mokslui ir pareigos savo tautai sampratą“. Su meile prisimena artimiausius savo bendraminčius ir bendražygius: Mečislovą Jučą, Leoną Mulevičių, Antaną Tylą, persekiotą dėl tėvų ir brolio praeities. LDK tyrėją lenkų istoriką Janą Jurkiewiczį. Kaip taktiškas, ramaus, švelnaus būdo vadovas vertinamas žymus LKP veikėjas, žiauriai kankintas per stalinines represijas, vėliau tapęs Partijos istorijos instituto direktoriumi Romas Šarmaitis.

Lietuvos istorijos mokslui, istorikams pakenkė ir po J. Žiugždos mirties Istorijos institutui 1970 m. pradėjęs vadovauti Partijos instituto prie LKP CK direktoriaus pavaduotojas (1958–

1970) Bronius Vaitkevičius. Kaip prisimena V. Merkys ir jo kolegos, vėl imta kritikuoti, sekti, šmeižti, žeminti pareigose J. Jurginį (B. Vaitkevičius nepakentė už jį protingesnių, veiklesnių, įžvelgė J. Jurginį kaip savo stiprų konkurentą), V. Merki, kitus profesionalius išsilavinusius istorikus. V. Merkys net buvo išėjęs 1986–1987 m. dirbti į Ekonomikos institutą (direktorius akad. Edvardas Vilkas). Reikalauta, kaip ir Maskvoje, tirti (tiksliau – skelbti dogmas, demagogiją, apologiją, iškraipyti faktus) socializmo ir komunizmo statybą. Didžiosios Spalio revoliucijos (iš tikrųjų – karinis perversmas) įtaką „klasių kovai“ ir „revoliucijai Lietuvoje“. B. Vaitkevičius visgi 1987 m. pabaigoje buvo atleistas iš instituto direktoriaus pareigų po LKP CK sekretoriaus Petro Griškevičiaus kritikos Lietuvos inteligentų suvažiavime: blogai vadovauja institutui, iš jo išeina kvalifikuoti kadrai. Mokslų akademijos prezidento akad. Juro Požėlos ir akademijos Visuomeninių mokslų skyriaus vadovo akad. Raimundo Rajacko siūlymu ir prezidento įsakymu nepartinis Vytautas Merkys 1987 m. gruodžio 7 d. buvo paskirtas laikinai eiti direktoriaus pareigas; direktoriumi patvirtintas 1988 m. vasario 24 d.

V. Merkys liudijo kaip buvo naikinama archyvų, bibliotekų fondų medžiaga – svarbūs LDK, XIX a., Lietuvos valstybės (1918–1940) laikų istorijos dokumentai. Jis buvo atsargus, budrus, neblogai susipažinęs su marksizmo klasikų veikalais, numatė kaip jais galima būtų „prisidengti“ nuo kritikų užsipuolimų. Mokslininkų veikalų rankraščius pirmiausia sugadindavo savo braukymais ir ideologiniais intarpais arba uždrausdamas visai spausdinti Glavlit (sovietinė cenzūra). V. Merkiui kaip autoriui, recenzentui arba atsakomajam redaktoriui, sudarytojui tekdavo sumaniai diplomatiškai maneivuoti, sugadinant tekstą (bent jo svarbiausią dalį) atkurti, o diletantiškus cenzūravimus, kupiūras atitaisyti. Kai kada pagelbėdavo J. Matulis, S. Lazutka, F. Bieliauskas, J. Kubilius. Kadangi

V. Merkys turėjo nuosaikų humoro jausmą, mokėjo šmaikščiai pajuokauti, papasakoti keistų ar linksmų, net nerealių nutikimų, – tai tas dvasinis turtas, retyškiais gelbėjęs nuo represijų, kagėbistų persekiojimų. Jis prisimena: „Istorikams dirbti reikėjo po „angelų sargų“ sparnais.“ Šiandien tai atrodo kaip rūstus, kartais nuotaikingas detektyvas. O juk tai buvo nuolatinė idėjinė kova dėl išlikimo, kad neprarastum savo orumo, tapatybės, sąžinės, neišduotum savo draugų, tautos idealų, būtum taurus ir nepalūžtum, nuveiktum gero tautai.

Lietuvoje plėtojantis atgimimui V. Merkys, tapęs Istorijos instituto direktoriumi (nuo 1990 m. balandžio 9 d. – Lietuvos istorijos institutas), ėmė pertvarkyti jo struktūrą, tyrimų kryptis ir temas tautine linkme, pakeitė planus. Iš bendradarbių reikalavo kurti objektyvų istorijos mokslą, atsakyti istorijos nuasmeninimo. Nesekti globalistais, būti savos valstybės, tautos patriotais. Darbuotojai įgijo galimybę pasirinkti kokias temas nori nagrinėti, pageidauti važiuoti į Vakarų šalių archyvus, megzti pažintis su įžymiais mokslininkais, stažuotis arba dalyvauti mokslinėse konferencijose. V. Merkys skatino tai daryti. Dalyvavo komisijoje, kuri rengė naujos LSSR Konstitucijos projektą, kuris, Sąjūdžiui radikalėjant, nuolat tobulintas ir 1990 m. Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo priimtas kaip Lietuvos Respublikos Laikinoji Konstitucija. Rūpinosi lito įvedimu. Sąjūdžio iniciatyva pirmą kartą Lietuvoje, 1989 m. vasario 16 d. V. Merkys Vilniuje su kitais organizavo Vasario 16-osios Akto minėjimą. Jis rašo: „Sąjūdis iškart radosi mums, mūsų namuose, mūsų šeimoje“. Profesorius džiaugėsi, kad „Sąjūdžio laikai įdomiausi ir laimingiausi mano gyvenime metai. Žinojau, kur einame ir ko siekiame“.

Profesorių Irenos Reginos ir Vytauto Merkių sūnus fizikas Algimantas 1991 m. kruviną naktį iš sausio 12 į 13 d. naktį Vilniuje budėjo prie televizijos bokšto. Gaudyte gaudė mieste platinamą Sąjūdžio aktyvisto Arvydo Juozaičio parengtą laikraštėlį „Sąjūdžio žinios“. Inžinierius A. Merkys paties pasigamintu radijo siūstuvu siuntė žinutes pasauliui.

Vytautas labai dėkingas etnoloegei žmonai Irenai Reginai (profesorė, habilituota daktarė, Lietuvių katalikų MA akademikė), kuri visą gyvenimą buvo jo mokslinė bendramintė, bendražygė, tvirta atrama, patikima, itin gero būdo gyvenimo draugė, ypač vyrui sergant širdies liga.

Nepriklausomos Lietuvos valstybėje susidarė sąlygos užmegzti glaudžius ryšius su lietuvių išeivija, nevaržomai su jais bendrauti ne tik istorijos baruose, keistis literatūra, dalyvauti konferencijose ir kituose renginiuose, susirašinėti, važinėti vieniems pas kitus. V. Merkys daug metų bendravo su istorikais Vanda Daugirdaite-Sruogiene, Vincu Trumpa, Zenonu Rekašiumi, Lenkijos lietuvių visuomenės veikėju, Vilniaus krašto tyrėju Broniumi Makausku ir kitais.

Vytautas Merkys jaudinosi dėl kai kurių dabartinių jaunų istorikų, paveiktų globalizacijos proceso arba dėl materialinės naudos sau, dėl populiarumo

MOKSLININKO DOVANA GIMTINEI

Vytauto Bagdono nuotrauka

Knygos apie Svėdasus pristatymo metu per Anykščių miesto šventę jaudulio ir rūpesčių netrūko šios knygos sudarytojui, moksliniam redaktoriui ir bendraautoriui Romualdai Vytautui Rimšai

Pagaliau išsipildė daugelį dešimtmečių puoselėta svėdasiškių svajonė turėti solidžią knygą apie šį kraštą. Apie lietuvių literatūros klasiko, visuomenės veikėjo, tautos švietėjo ir blaivintojo kano-ninko Juozo Tumo-Vaižganto gimtąjį kraštą yra prirašyta daugelyje leidinių didesnės ar mažesnės apimties rašinių, išleista įvairių lankstinukų, brošiūrų, knygelių. Tačiau iki šiol apie Svėdasus nebuvo parengta ir išleista didelės apimties knyga, kokias turi kiti šalies miesteliai.

Dabar ir svėdasiškiečiai gali didžiuotis savąja „enciklopedija“ – knyga „Svėdasai: praeitis ir dabartis“.

Apie Lietuvos Respublikos miestelius (buvusius valsčius, seniūnijas) ir jų bendruomenių gyvenimą įvairiai turinio, mokslinio lygio ir paskirties knygų bei kitų leidinių parašyta nemažai. Jų leidyba pagyvėjo atkūrus Lietuvos valstybingumą, ypač pastarąjį dvidešimtmetį.

Miestelių duomenis spaudoje imta skelbti Lietuvos miestelių sąjungos (vėliau Lietuvos miestų ir miestelių sąjunga), veikusios 1924–1940 m., mėnraštyje „Savivaldybių balsas“. Ne-

mažai pasidarbavo ir LTSR kraštotyros draugija (1961–1965 m.), paskui – LTSR paminklų apsaugos ir kraštotyros draugija, o nuo 1990 m. – Lietuvos kraštotyros draugija.

Atgavus nepriklausomybę daug šioje srityje dirba Lietuvos istorikai ir kiti specialistai, rengiantys monografijų seriją „Lietuvos valsčiai“. Nuo 1994 m. susibūrę leidykloje „Versmė“ (vadovas ir mokslinis redaktorius Petras Jonušas), jie parengė 42 knygas. Per metus išleidžiama vidutiniškai po 12 valsčių monografijų, kiekvieną jų sudaro 1–1,5 tūkst. puslapių. Rašo jas apie 120 autorių. Ši unikali serija skirta Lietuvos tūkstantmečiui (1009–2009 m.) ir Lietuvos atkūrimo šimtmečiui (1918–2018 m.). Svėdasų seniūnija (buvęs valsčius) į seriją kol kas nepateko.

Svėdasų praeitis, įvykiai ir žmonės taip pat susilaukė specialistų dėmesio. Per 1935–2011 m. pasirodė 27 Svėdasams skirtos knygos, brošiūros, lankstinukai. Taip pat išleista fotografijų albumų, netgi – laikraščių (plačiau apie tai pasakojama knygoje). Paskirties ir turinio požiūriu vyrauja svėdasiškių parengti ir išleisti turistiniai informaci-

niai, dažniausiai – teminiai leidiniai. Tai – Vytauto Bagdono, Violetos Gliaudelienės, Rimutės Kniežienės lankstinukai ir brošiūros, skirtos Svėdasų krašto (Vaižganto) muziejui, Svėdasų bibliotekai, Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijai. Žinių apie Svėdasus yra Vytauto Bagdono knygelėje „Svėdasų kraštas“, o pasakojimų apie žmones ir jų painius likimus – Zenono Juodviršio, Adomo Prūso ir kitų biografinės knygos.

Atskirą grupę sudaro mūsų kraštui skirti Svėdasų šaulių būrio, Vytauto Bagdono ir Raimondo Guobio nuotraukų albumai – neatsiejama istoriografijos dalis. Tačiau didesnės ir išsamesnės knygos apie Svėdasų bendruomenės gyvenimą vis dėlto iki šiol neturėjome.

Knyga „Svėdasai: praeitis ir dabartis“ (toliau – „Svėdasai“) yra tęstinis leidinys. Idėją jį leisti pirmasis iškėlė 2007 m. pradžioje įkurtos Svėdasiškių draugijos „Alaušas“ tarybos narys ir jos sekretorius, šalyje žinomas mokslininkas, bibliotekininkas, bibliografas,

Neniškio palinkėjimai Svėdasų krašto žmonėms, taip pat knygos sudarytojo, mokslinio redaktoriaus ir bendraautoriaus Romualdo Vytauto Rimšos įvadinis straipsnis skaitytojams. Knygą sudaro istoriniai, kraštotyriniai, informaciniai ir biografiniai straipsniai, kurių pabaigoje yra atitinkami svarbiausių straipsnių ir leidinių bibliografijos sąrašai. Straipsniai knygoje išdėstyti pagal tematiką ir informacijos pobūdį.

Pirmame skyriuje pristatomas Svėdasų seniūnijos herbas, vėliava, himnas, taip pat miestelio, jo apylinkių istorija ir bendruomenės socialinio, ūkinio, ekonominio ir kultūrinio gyvenimo trumpa charakteristika. Supažindinama su retsykiais kylančia Svėdasų seniūnijos savivaldos ir administracinio pavaldumo problema bei jos raida ir kt.

Antrame skyriuje „Informaciniai ir kiti leidiniai apie Svėdasus (iš istoriografijos)“ rašoma apie čia parengtus laikraščius, lankstinukus, brošiūras ir knygas. Prisimintos knygų recenzijos, skelbtos laikraščiuose ir kt.

Trečiame skyriuje „Praeities šydą praskleidus“ – du istoriniai straipsniai: apie Svėdasų miestelio formavimosi ištakas, vietovardžio etimologiją ir apie pirmąjį Svėdasų planą, parengtą 1645 m. žinomo Europoje lietuvių kartografo Juozo Narūnavičiaus LDK didikų Radvilų užsakymu.

Ketvirtas knygos skyrius skirtas Svėdasų bendruomenės gyvenimo dabarties įvykiams. Čia rašoma apie svėdasiškių tarmės mokslinę popietę, 2010 m. iškiliai pažymėtą Svėdasų bibliotekos 70-mečio sukaktį, artėjančią Svėdasų krašto (Vaižganto) muziejaus 25-mečio jubiliejų, 2011 m. Malaišiuose vykusias Vaižgantines ir trečiąją Svėdasų seniūnijos Vaižganto mažąją premiją, skirtą kraštiečiui, doc. dr. Juozui Lapieniui, apie surengtą miestelyje tradicinę penkių seniūnijų šventę „Sveiki, kaimynėliai!“; netgi į svečius miestelin užklydusį gandrą ir t. t.

Didžiausias penktasis knygos skyrius „Kraštiečių galerija“. Jame – žymaus mūsų kraštiečio, lietuvių literatūros klasiko, kan. Juozo Tumo-Vaižganto kūrinėlis „Svėdasiškiečiai“. Čia pradėta skelbti ir biografinius straipsnius (šįkart 48) apie šio krašto žmones, visuomenės veikėjus.

Šeštame knygos skyriuje yra nuotraukų, atspindinčių svarbesnes autentiškas Svėdasų miestelio bendruomenių ir šio krašto žmonių gyvenimo akimirkas.

Pabaigoje rasime santrumpų sąrašą ir paminėtų žmonių asmenvardžių rodyklę. Knyga skirta Anykščių

ir Svėdasų krašto žmonėms, svečiams ir turistams, kraštotyrininkams ir pedagogams, respublikos universalioms mokslinėms, viešosioms ir mokyklų bibliotekoms.

Vos pradėjus skaityti knygą „Svėdasai: praeitis ir dabartis“ į akis krinta informacijos gausa. Apie ką bebūtų rašoma, gausu konkrečių faktų, skaičių, duomenų, „ne iš lubų paimtų“ ar gautų iš nepatikrintų šaltinių. Knygoje visi duomenys paremti istoriniais šaltiniais, archyviniais dokumentais, konkrečių asmenų teiginiais, spaudos leidiniais ir pan. Visi duomenys šaltiniai yra nurodyti, tad labai lengva juos patikrinti. Šioje knygoje skelbiami ir rimti moksliniai straipsniai (apie Svėdasų vardo kilmę, seniausią miestelio planą ir pan.), ir „lengvi“ pasiskaitymai. Vertos dėmesio ir žinomų svėdasiškių biografijos, spausdinamos skyriuje „Kraštiečių galerija“. Dabar, šiuolaikinių informacinių technologijų amžiuje, įvairiausių biografinių duomenis, – dažniausiai neišsamius, kuklius, – lengva rasti internete, apie žymius žmones pateikiama lakoniška informacija žinyuose, enciklopedijose. Tuo tarpu knygoje apie Svėdasus pateikiama labai plati, išsami informacija apie žymesnius šio krašto žmones. Biografiniuose aprašymuose pateikiama pačių įvairiausių duomenų: ne tik apie vieno ar kito žmogaus gyvenimo kelią, mokslą, darbą, bet ir laisvalaikį, pomėgius, visuomeninę veiklą, gautus apdovanojimus ir t. t. Beveik visų tokių išsamių, konkrečių aprašymų autorius yra knygos sudarytojas ir mokslinis redaktorius Romualdas Vytautas Rimša. Kadangi tai be galo kruopštus, pareigingas, sąžiningas žmogus, R. V. Rimša pats asmeniškai susitikio, bendravo su kiekvienu savo rašinio „herojumi“ ir rūpestingai aprašė visą jų nueitą gyvenimo kelią, atliktus darbus, pasiektas aukštumas. Jeigu tie žmonės jau iškeliavę Amžinybėn, autorius duomenų ieškojo archyvuose, muziejuose, bendravo su tų žmonių artimaisiais. Veikliojo mokslininko, bibliografo, bibliotekininko, visuomenininko Romualdo Vytauto Rimšos dėka knygoje „Svėdasai: praeitis ir dabartis“ galima daug naujo, įdomaus ir vertingo sužinoti, papildyti turėtą žinias apie kraštiečius rašytojus Juozą Tumą-Vaižgantą, Stepą Zobarską, Bronę Buivydaite, dailininką Joną Rimšą, mokslininkus Janiną Prūsaitę, Zenoną Prūsą, doc. Juozą Lapienį, kunigą ir rašytoją Steponą Galvydį, aktorijų Ferdinandą Jakšį, brolius menininkus Aleksandrą ir Romualdą Tarabildas, medikes Zitą Januškaitę-Neniškiene, Konstanciją Šimaitytę-Tarabildienę, Aldoną Jackonytę-Morkūniene, miestelio šviesuoles, kultūros puoselėtojas, aktyvias visuomenininkes, Ireną Andriuškevičiūtę-Guobiene, Danutę Kindurytę-Peželiene, kultūrinio „fronto“

■ Nukelta | 10 p.

■ Atkelta iš 8 p.

ir kitų priežasčių, siekiančių perdirbti objektyviai, ne sovietiskai, seniau parašytą Lietuvos istoriją; ją tariamai modernizuojančių, ieškančių originalumo, neigiančių arba menkinančių akivaizdžius faktus, savaip juos interpretuojančių, neigiančių žymių tyrėjų išvadas. Lengviausia kritikuoti,

atmesti, „sudirbti“, negu eiti knaisiotis archyvuose, rasti naujos medžiagos, naujų faktų – interneto amžiuje neva to jau per daug. Vytautas Merkys pastebi, kad „istorikas nėra nei prokuroras, nei teisėjas, bet tik patikimas faktų interpretuotojas, jam svarbu išaiškinti, kodėl, kaip ir dėl ko tas vyko, kas įvyko“. Elementaru, bet ne visi to paiso. Gal dėl to, kad „kol kas beveidis kosmopolitizmas ir vartotojiškas kultūros veržlumas

daro savo <...>. Blogiausia, jog kartais mokslinė polemika laikoma įžeidimu, autoriteto žeminimu“.

Naujų koncepcijų kūrimas pakeičiamas rašymu „moderniai“, „kitaip“ nei jau seniai įrodyta, laiko patikrinta. Suprantama, tai nereiškia, kad negalima kritikuoti senų autoritetų istorikų, surasti tikros tiesos. Bet ją norint pasiekti, anot V. Merkio, „istoriko laukia pragariškas darbas“. „Dažnai

pamanydavau ar verta rašyti apskritai? Rašiau...“ Net ir sunkiausiomis sąlygomis visą gyvenimą Profesorius ieškojo būdų kaip istorijos mokslu rasti tiesą, pats siekė ir mokė kitus neprarasti tautinio ir moralinio orumo, būti patriotu. Tiesa – tai kelerodė žvaigždė, šviečianti ieškantiems visą gyvenimą čia Žemėje ir išėjusiems Anapilin. Šiandien galima būtų pasakyti apie Vytautą Merkį: paprastas, žemo ūgio, nuoširdus, ramus

žmogus, bet kai valdė idėjinį ginklą – plunksną – atsivėrdavo preciziškai mąstantis eruditas, proto galiūnas. Paliko tvirtai pastatytus Istorijos rūmus, kuriuose ieškoma tiesos.

Dr. Algirdas Matulevičius
Mokslo ir enciklopedijų leidybos centro vyresnysis mokslinis redaktorius

MOKSLININKO DOVANA GIMTINEI

Romualdą Vytautą Rimšą knygos pristatymo proga per Miesto šventę sveikina anykštėnai rašytojai Anykščių rajono Garbės piliečiai Milda Telksnytė ir Vyngandas Račkaitis

Į knygos apie Svėdasus pristatymą Anykščiuose atvyko iš sostinės ir kraštiečių palaikymo „komanda“: Svėdasiškių draugijos „Alaušas“ pirmininkas Aleksandras Algimantas Indriūnas ir aktorius Ferdinandas Jakšys

■ Atkelta iš 9 p.

darbuotojas Violetą Bražiūnaitę-Gliaudielienę, Liną Matiukaitę, verslininkus Petrą Baroną, Algimantą Čaplinską, teisininką Vytautą Kastytį, Valentina Antanėlį, Svėdasiškių draugijos „Alaušas“ aktyvistus visuomenininkus dainos mylėtojus Aleksandrą Algimantą Indriūną, Edmundą Vidimantą Baliuką, Svėdasų seniūnijos seniūną Valentina Neniškį, miškininką Donatą Tuską ir daugelį kitų žmonių. Žinoma, šioje „Kraštiečių galerijoje“ pateikiami biografiniai duomenys tiksliai apie nedidelę Svėdasų krašto žmonių dalį. Knygos rengėjai pažadėjo tuos duomenis tęsti – juk tokių svėdasiškių, apie kuriuos būtų verta plačiau papasakoti, kuriuos dėl ženklių darbų, aktyvios visuomeninės veiklos, pasiektų rezultatų vienoje ar kitoje srityje verta paminėti, yra gausu. Todėl norisi antrojo tomo rengėjams palinkėti savo pažadą tęsti, o tiems svėdasiškiams, kurių biografijos nepateko į pirmąją knygos dalį, neišsėzeisti.

Doc. dr. Jonas Dautaras knygoje labai plačiai aprašė ir Romualdo Vytauto Rimšos gyvenimo ir kūrybos kelią. Be abejo, pagrindinis šios knygos „kaltininkas“ – sudarytojas, bendraautoris ir mokslinis redaktorius – tokio dėmesio nusipelnė. Labai daug pasako apie šio mokslininko veiklą vien faktai, kad jis net 35 metus dirbo Lietuvos nacionalinės bibliotekos mokslinio tyrimų skyriaus vedėju, kad jam buvo patikėtos atsakingos pareigos Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus viešojoje bibliotekoje, kad parašė daug knygų ir kitų mokslinių leidinių bibliotekų darbo metodikos, mokslinių tyrimų organizavimo klausimais, daug pasidaravo garsindamas Lietuvoje ir užsienyje savo bei kitų šalies specialistų atliktus bibliotekininkystės tyrimus, dalyvavo tarptautinėse bibliotekininkystės tyrimų programose ir t. t. Apie R. V. Rimšos mokslinę veiklą yra duomenų ką tik išleistame „Visuotinė lietuvių enciklopedijos“ XX tome.

Taigi, autorių kolektyvo sutelkimas, knygos „Svėdasai: praeitis ir dabartis“ parengimas ir išleidimas – tik vienas iš gausybės Romualdo Vytauto Rimšos darbų...

Svėdasiškių draugijos „Alaušas“ taryba, pirmojo tomo redkolegija ir Romualdas Vytautas Rimša leidinio pradžioje nuoširdžiai padėjo visiems

autoriams. Iš viso knygos „Svėdasai“ pirmajam tomui 75 straipsnius, informacijas, dainas ir kitus rašinius geranoriškai padovanojo 17 autorių.

Knygoje gausu iliustracijų. Ją papildo ir pagyvina 14-kos autorių draugijai dovanotos 176 nuotraukos, tarp kurių – 60 spalvotų. Už jas vėlgi nepamiršta padėkoti autoriams.

Taip pat dėkingumo žodžiai knygoje išsakyti Svėdasų seniūnijos seniūniui Valentiniui Neniškui ir kitiems seniūnijos darbuotojams, bibliotekininkėms Elenai Bublionei, Violetai Gliaudelienei, Daliai Paulavičienei, Svėdasų bendruomenės pirmininkei Jolitei Paškonienei, literatų klubo „Sietuva“ vadovei Almai Švelnienei ir kitiems svėdasiškiams už pagalbą, renkant duomenis ir kitą dokumentinę ir faktografinę medžiagą knygai, o Laurai Vanavičienei, Rasai Matulevičienei ir Danutei Blažuk – už geranoriškai parūpintas pirmojo tomo santrumpas anglų, vokiečių ir rusų kalbomis. Jos itin pravers svečiams, atvykusiems į Svėdasus iš Europos Sąjungos ar kitų šalių, ir norintiems bent kiek susipažinti su šiuo kraštu ir knyga apie jį. Ne mažiau knygos sudarytojai dėkingi ir žurnalistinei, muziejininkui, almanacho „Pasaulio anykštėnas“ redaktoriui Tautvydui Kontrimavičiui už suteiktą galimybę rašant knygą naudotis jo kuriamą Pasaulio anykštėnų bendrijos elektronine duomenų baze „Anykštėnų biografijų žinynas“.

Kartu dėkojama Lietuvos respublikos Kultūros ministerijos Kultūros rėmimo fondui (KRF), UAB „Salda“, UAB „Alauša“, UAB „Medstatyba“, Stanislaivos Radavičienės konsultacinei įmonei, Danutės Kutkienės įmonei-kavinei „Pas Gedą“, o taip pat svėdasiškiams ir Svėdasų krašto bičiuliams, parėmusiems knygos leidybą ir spausdinimo darbus lėšomis. Visos knygos leidybą parėmusios socialinės institucijos, įmonės, organizacijos, firmos knygoje dėkinamo vardan išvardijamos net du kartus – leidinio pradžioje ir pabaigoje.

440 puslapių apimties knygos „Svėdasai: praeitis ir dabartis“, kurią išleido Kauno leidykla „Naujas lankas“, o išspausdino spaustuvė „Morkūnas ir Ko“ (Kaunas) įvade knygos sudarytojas ir mokslinis redaktorius Romualdas Vytautas Rimša maloniai kviečia visus kraštiečius ir Svėdasų krašto bičiulius toliau aktyviai bendradarbiauti su Svėdasiškių draugija „Alaušas“, rengiant

knygos „Svėdasai“ antrąjį tomą. Laukiami straipsniai ir nuotraukos apie Svėdasų gamtą, istoriją, kraštotyra, etnografiją, etnokultūrą, ekonomiką, ūkio ir kultūros gyvenimą, sveikatos apsaugą, miestelio ir kaimo bendruomenių veiklą bei kitomis temomis.

Pirmieji ką tik išleista, dar spausdintų dažais kvepiančią naujutėlaitę knygą apie Svėdasus, kaip ir dera, galėjo paliesti savo rankomis, pavartyti, pasidžiaugti būtent svėdasiškiai. Kai Svėdasų bibliotekoje liepos 5-ąją veiklusis kraštiečių mokslininkas, biomedicinos mokslų daktaras docentas, Vaižganto mažosios premijos „Už kūrybinius nuopelnus Svėdasų kraštui“ laureatas Juozas Lapienis suorganizavo

literatūrinę popietę „Žmogus ne vien duona sotus“, renginyje kartu dalyvavęs ir R. V. Rimša įteikė pirmuosius šios knygos egzempliorius autoriams ir rėmėjams. Naujoji knyga buvo padovanota ir Svėdasų krašto (Vaižganto) muziejui, tad šio muziejaus, veikiančio Kunigiškių kaime, lankytojai jau nuo liepos 6-osios galėjo svėdasiškių „enciklopediją“ pasigerėti ir pasidžiaugti.

O tradicinės Anykščių miesto šventės metu liepos 21-ąją prie paminklo poetui ir vyskupui Antanui Baranauskui, šalia naujosios (tačiau dar neįrengtos, neveikiančios) bibliotekos Vyskupo skvere buvo organizuotos dviejų mokslininkų parengtų knygų: prof. dr. Osvaldo Janonio „Surdegio

stačiatikių vyrų Šv. Dvasios vienuolynas“ ir Romualdo Vytauto Rimšos „Svėdasai: praeitis ir dabartis“ sutiktuves. Tai būtų gražaus, prasmingo ir įspūdingo renginio, į kurį suplaukė nemažai anykštėnų ir jų svečių, apsilankė ir Anykščių rajono meras Sigutis Obelevičius, vicemeras Donatas Krištaponis, anykštėnai Lietuvos Respublikos Seimo nariai Vytautas Galvonas, Jonas Šimėnas, anykštėnai rašytojai...

Knygą apie Svėdasus pristatė Anykščių rajono savivaldybės Liudvikos ir Stanislovo Didžiulių viešosios bibliotekos Kraštotyros ir leidybos skyriaus vedėja Audronė Berezauskienė, negailėjo komplimentų šios knygos sudarytoji, moksliniam redaktoriui Romualdai Vytautai Rimšai ir kitiems autoriams doc. dr. Jonas Dautaras, anykštėnas rašytojas Anykščių rajono garbės pilietis Vyngandas Račkaitis, žurnalistas muziejininkas Tautvydas Kontrimavičius ir kiti kalbėtojai. Po oficialiosios renginio dalies R. V. Rimša įteikė knygų kai kuriems rėmėjams ir autoriams, o kartu su Svėdasiškių draugijos „Alaušas“ pirmininku Aleksandru Algimantu Indriūnu 40 knygų padovanojo visoms Anykščių krašto viešosioms ir trims miesto mokyklų bibliotekoms.

Greitai ši knyga bus pristatyta Svėdasuose, ir svėdasiškiai tą sutiktuvių nekantriai laukia.

Anot svėdasiškio Romualdo Vytauto Rimšos, kuris net pusseptintų metų uoliai triūsė, rengdamas knygą apie Svėdasus spaudai, tai buvo nelengvas, bet širdžiai mielas darbas. Juk ši knyga – dovana gimtinei...

Vytautas Bagdonas
žurnalistas

ATNAUJINAMOS mokslo duomenų saugyklos

Lietuvos kultūros tyrimų institutas (LKTI) kartu su partneriu Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka (LMAVB) 2012 m. liepą pradėjo vykdyti projektą „DOSINFA: dokumentinio paveldo duomenų saugyklų infrastruktūros atnaujinimas“ pagal ES Europos regioninės plėtros fondo finansuojamos Ekonomikos augimo veiksmų programos 1 prioriteto „Ūkio konkurencingumui ir ekonomikos augimui skirti moksliniai tyrimai ir technologinė plėtra“ 1 uždavinio „Sustiprinti viešą ir privačią mokslinių tyrimų ir technologinės plėtros bazę“ priemonę „VP2-1.1-ŠMM-06-V Nacionalinių mokslų programų ir kitų aukšto lygio mokslinių tyrimų ir technologinės plėtros projektų vykdymas“.

Šio projekto tikslas – gerinti mokslinę aplinką šalies kultūros plėtotėi svarbioms problemoms spręsti, atnaujinti nacionalinių mokslų programų ir kitų aukšto lygio mokslininkams tyrimų projektams vykdyti reikalingą technologinę-informacinę infrastruktūrą. Šiam tikslui pasiekti projekto lėšomis ir LKTI, ir LMAVB bus atliekami lokaliai remonto darbai – LKTI atnaujinama dokumentinio sakralinio meno paveldo saugojimo ir tyrimo patalpa, LMAVB – atnaujintas šiluminis mazgas ir pakeisti bibliotekos saugyklų langai, įvesta moderni apsaugos sistema. Abi institucijos turės galimybę atnaujinti dokumentinio paveldo saugojimo infrastruktūrą – įsigyti specialią rašytiniam ir fotografuotiems dokumentams saugoti skirtą įrangą, o LMAVB ir taip trūkstantiems modernius įrenginius skirtus dokumentams restauruoti ir tirti: vandenženklių skaitymo ir skaitmeninimo bei mikrofilmų skaitymo aparatus, fumi-gacijos įrenginį, spektrometrą, optinį mikroskopą ir kitus. Atnaujinta technologinė ir informacinė infrastruktūra padės plėtoti tiek vykdomus, tiek būsimus mokslų tyrimus HSM

srityje, leis išsaugoti turimą dokumentinį paveldą ateities mokslininkams tyrimams. Juo galės pasinaudoti ne tik projektą vykdančios institucijos, bet ir kiti humanitarinių ir socialinių mokslų srities mokslininkai, tiriantys Lietuvos istorijos ir kultūros paveldą.

Igyvendinant projektą LKTI bus atnaujintos ir modernizuotos šešios mokslininkų, o LMAVB – 13 mokslininkų, tyrėjų ir specialistų darbo vietų, įsigyta kompiuterinė ir kita technika.

Atnaujinta LKTI ir LMAVB mokslinių tyrimų infrastruktūra, pagerinta darbo aplinka, modernios dokumentų saugojimo ir techninės įrangos įsigijimas, padidėjęs tyrimo objektų prieinamumas sustiprins mokslinį-technologinį LKTI ir LMAVB potencialą, pagerins visos HSM tyrimų aplinką, leis efektyviau įgyvendinti nacionalinių programų rėmuose vykdomus tyrimus, padės sustiprinti Lietuvos HSM konkurencingumą Europos mokslinių tyrimų erdvėje. O tyrimų rezultatų sklaida praturtins Lietuvos visuomenės žinias, prisidės, kuriant Europos mokslinių tyrimų erdvę.

Projektas vykdomas paritetiniais abiejų institucijų pagrindais, jį numatyta baigti 2013 m. gruodžio 31 d.

Jolanta Širkaitė

IŠĖJO NEBAIGĘS DAINOS

Alvydui GAVELIUI – mokytojui, poliglotui, visuomenininkui, kultūrininkui,
Prancūzijos „Akademinių palmių“ ordino kavaliereiui – 65

Čia būta mano lūpų ir akių.
Čia mano rankų klaidžiota po žodžiais
Ir po tyła gyventa. Atminties
Gyva žieve priaugau aš prie jūsų.
Norėsite nuplėšt – labai skaudės.

Justinas Marcinkevičius

Vidurvasaris. Kadais, vieno pokalbio metu, Alvydas Gavelis nejučiomis prisitarė: „Vidurvasario šiluma man ne tik patiko, esu tikras, kad ji turėjo kokios nors įtakos augant ir pažįstant pasaulį“. Ši vidurvasarį (dokumentuose – gimimo data 1947 m. rugpjūčio 16-oji, o liepos 16-oji, anot jo, tikroji gimimo diena) jam būtų 65. Tačiau 2010 m. spalio 6 d. mirtis negailestingai jį laiką šioje žemėje užbaigė. Dabar jau kitoje šviesoje žvelgiame į daugialypę asmenybę skausmingai tardami – buvo.

1965 m. Alvydas Gavelis baigė Alytaus 1-ąją (dabar – Dzūkijos pagrindinė mokykla) vidurinę mokyklą.

1971 m. baigė Vilniaus universitetą ir parvyko į savo buvusią mokyklą kaip prancūzų kalbos mokytojas.

Direktorius. 1978 m. paskirtas Alytaus Dzūkijos vidurinės mokyklos direktoriumi, kuriuo dirbo iki paskutinės gyvenimo akimirkos. Daug dėmesio jaunasis direktorius skyrė stiprintam prancūzų kalbos mokymui. Jo iniciatyva mokykloje buvo išplėstas užsienio kalbų pasirinkimas: dėstomos prancūzų, anglų, vokiečių, rusų, italų, ispanų ir lotynų kalbos. Iš prancūzų kalbų olimpiadų nė vienerius metus mokiniai negrįžo be laurų. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, Alvydas Gavelis iniciavo Lietuvos ir Prancūzijos mokyklų ir nevyriausybių organizacijų bendradarbiavimą su Provanso ir Langedoko regionais, įtraukdamas ne tik mokytojus, bet ir medikus. Tada iš Prancūzijos į Alytų atkeliavo huma-

Mokytojas, poliglotas, visuomenininkas, kultūrininkas, Prancūzijos „Akademinių palmių“ ordino kavalierei Alvydas Gavelis

nitarinė pagalba. Partnerystė ir bendradarbiavimas tęsiamas iki šių dienų tik peraugo į kultūrinius ir kalbinius mainus. Direktorius iniciatyva nuo 2002 m. mokykloje pradėta įgyvendinti unikali programa – dalykų ir prancūzų kalbos integruotas mokymas. Jis buvo pirmasis koordinatorius Atviros Lietuvos fondo projekto „Tyra gamta aplink mūsų namus“, vykusio su Prancūzijos mokyklų moksleiviais Alytuje, o vėliau Prancūzijoje. Direktorius dėka Alytuje buvo pradėti organizuoti tarptautiniai prancūzakalbių teatrų festivaliai „Vents et mareas“, kuriuose dalyvavo po keliolika teatro trupių iš įvairių Europos šalių. 2003 m. Alytaus

Dzūkijos vidurinė mokykla buvo apdovanota Europos pažymėjimu. Daug sumanumo direktoriui reikėjo keletą kartų vykdant mokyklos kapitalinį remontą, o 2009 m. – didžiulę renovaciją. Direktoriui Alvydui Gaveliui buvo suteikta antroji vadybinė kategorija.

Mokytojas. Alvydas Gavelis buvo mokytojas iš pasaulio. Ne kartą juokaudavo: „Gimiau mokykloje, gal ir mirsiu mokykloje.“ Mat jo tėvų Igno Gavelio ir Veronikos Kvedaraitės-Gavelienės namuose Žaunieriškių kaime (Alytaus r.) buvo įsikūrusi pradžios mokykla, kurią baigė būsimo mokytojas. Jis buvo prancūzų kalbos mokytojas ekspertas, italų kalbos – mokytojas metodininkas. Prancūzų kalbos žinias gilino Aix-Provence ir Grenoblyje, italų kalbą studijavo Perudžios mieste, ispanų – Madride. Mokytoju poliglotu žavėjosi mokiniai, juk jis puikiai mokėjo prancūzų, anglų, rusų, ispanų, italų kalbas, suprato ir galėjo susikalbėti vokiškai, lenkiškai, latviškai, lotyniškai. Tačiau ypač gerbė ir brangino savo gimtąją lietuvių kalbą, rūpinosi dzūkų tarmės išsaugojimu ir puoselėjimu, todėl mokykloje buvo organizuojami įvairūs renginiai, vyravo dzūkiška dvasia.

Alvydas Gavelis ne tik pats daug keliavo, bet atvėrė duris į platų pasaulį ir savo mokiniais, juos lydėdamas į Prancūziją, Italiją ar kitas šalis, kuriose jie dalyvavo pamokose, stovyklavo, susipažino su kitų šalių kultūra. Užsienio šalių mokiniai bei mokytojai buvo dažni svečiai Dzūkijos vidurinėje (dabar – pagrindinė) mokykloje.

Visuomenininkas. Nuo 1993 m. buvo Tėvynės sąjungos narys; 1995–1996 m. – Alytaus miesto savivaldybės tarybos narys. Nuo 1989 m. Lietuvos ir Prancūzijos asociacijos valdybos narys, o Alytuje šios asociacijos skyriaus pirmininkas. Buvo pirmasis Alytaus mokyklų vadovų asociacijos prezidentas.

Kultūrininkas. 2003 m. Prancūzijos ambasados siūlymu pasakojo apie prancūzų kalbos laimėjimus per TVF ir džiaugėsi, kad jį girdėjo pusė pasaulio. Alvydas Gavelis daugelį metų įvairiose bendruomenėse pristatydama Lietuvą atliko tarsi diplomato misiją. Apie Lietuvą pasakojo ir į klausimus atsakinėjo Lietuvos ir Hero (Herault), Lietuvos ir Langedoko (Languedoc) asociacijų susirinkimuose. Vertėjavo Briuselyje bankininkų ir pramonininkų konferencijose, Alytaus merų rengtuose priėmimuose prancūzams ir italams, Italijos Kapua (Capua) miesto aikštėje, dalyvavo su „Dainavos“ ansambliu Kanadoje – visur jo taisyklingos kalbos klausėsi tūkstantinės žmonių minios. Visame pasaulyje turėjo draugų; juk nuo 1989 m. parašė šimtus laiškų ir didžiulį davosi, jog daug jų gauna iš užsienio.

Vargu ar Alytuje vyko nors vienas renginys, kuriame būtų nedalyvavęs Alvydas Gavelis. Jis tarsi baltasis metraštininkas fiksavo svarbesnius įvykius, ypač mokykloje vykstančius renginius, todėl sukaupė daug nuotraukų ir filmų, kurių, deja, nespėjo sutvarkyti.

Įvertinimai. 1994 m. buvo apdovanotas Prancūzijos „Akademinių Palmių“ ordinu. Dvieji Prancūzijos miestų Sainte-Cecile les Vinges ir Joncels savivaldybės Alvydui Gaveliui suteikė garbės piliečio vardą. 2005 m. nominuotas Europos pažymėjimu kaip geriausias „2005 metų kalbų mokytojas“.

Liko šviesa. Veržli Laiko upė nuplūkdė Alvydo Gavelio gyvenimą prie Amžinybės krantų. Iš gausios šešių vaikų šeimos pirmiausiai iškeliavo ketvirtasis, kuris atgulė šalia tėvelių gimtosios Rumbonių (Alytaus r.) parapijos kapinėse.

Liko nutiestas tiltas tarp Lietuvos ir Prancūzijos, užauginti du sūnūs, išmyluoti trys anūakai, pastatyti namai, pasodinti medžiai. Alvydo Gavelio asmenybėje taip gražiai atsiskleidė dzūkiškas nuoširdumas, vaišingumas, kurį papildė įgytas intelektualumas, orumas, o svarbiausia, pagarba žmogui, nesvarbu kokios tautybės jis bebūtų. Viena, ko labiausiai neapkentė – melo, apgavystės, neteisybės. Deja, niekas nesaugojo jo silpstančios širdies. Daug nepadarytų darbų ir svajonių Alvydas Gavelis išsinešė į šaltąjį kapą, nes numatytas keliones nutraukė amžina kelionė, liko neparašyti atsiminimai, metodinė knyga apie dvikalbį mokymą, nebaigta istorija apie gimtąjį Žaunieriškių kaimą, kurį taip mylėjo, nerealizuotos dailininko galimybės, nepatbulinti įgūdžiai skambinti gitara, nepašoktas paskutinis šokis, neišdainuotos dainos...

Daug kam trūksta ir ilgai trūks Alvydo Gavelio švelnaus akių žvilgsnio, gero žodžio, kuriuo sugebėdavo kiekvieną pamaloninti, todėl tokia itinanti Vladimiro Megrė žodžių prasmė: „Jokia jokios galaktikos styga / taip nuostabiai nesuskambės / kaip skamba žemėje žmogaus širdies daina...“

Išpūdingai skambėjusi Alvydo Gavelio širdies daina nejučiomis nutrūko, tik jos švelnų aidą amžinai išsaugos tie, kurie geba girdėti ir suprasti subtilius jautrios širdies virpesius.

Elvyra Biliūtė-Aleknavičienė

SAVARANKIŠKAS MOKYMASIS – PRASMINGO DIALOGO TARP AUKŠTOSIOS MOKYKLOS STUDENTO IR DĖSTYTOJO GALIMYBĖ?

Prof. dr. Vilma ŽYDŽIŪNAITĖ
Margarita TERESEVIČIENĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Didelę dalį universitete dėstomų visų krypčių dalykų sudaro savarankiško mokymosi laikas. Neabejotinai, savarankiškas studento mokymasis yra visavertė studijų rezultatų siekimo dalis, kurios neišnaudojant efektyviai, studentas nepasiekia gero rezultato ir / ar negauna pageidaujamo įvertinimo. Dėstytojo vaidmuo išlieka trivialis studentams mokantis savarankiškai ir jų poreikiai neįvardijami. Dar viena problemė sritis yra bendrųjų gebėjimų plėtotė studentams mokantis savarankiškai, nes šio mokymosi sėkmė didžiąja dalimi priklauso nuo studento sugebėjimo mokytis sistemiskai, nuosekliai ir metodiskai. Daromos teorinės ir praktinės prielaidos, jog savarankiškas mokymasis sudaro galimybes studentams įgyti atrankos, analizės, sisteminimo, apibendrinimo, (įsi)vertinimo, reflektavimo ir kitus svarbius gebėjimus. Tačiau bendrųjų gebėjimų tyrimai dažniausiai atliekami jų nesiejant su savarankišku mokymu aukštojoje mokykloje.

Vytauto Didžiojo universiteto Edukologijos katedros mokslininkų grupė – prof. dr. V. Žydžiūnaitė, prof. habil. dr. M. Teresevičienė, prof. dr. G. Gedvilienė, dr. L. Kaminskienė – vykdo Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą mokslo projektą SAVUNIKO (MIP-11023), kuriame tiriamas savarankiškas studentų mokymasis.

Savarankiškas mokymasis yra autonomiško studijavimo forma, kai asmuo yra atsakingas už pasirengimą atsiskaitymui ar egzaminui. Toks apibūdinimas pateikiamas Amerikos Heritage anglų kalbos žodyne (2009). Šiame apibūdinime nepaliečiamas

studento įsigalimas motyvuotoms ir gilioms studijoms, atsakomybei už studijavimo kokybę. Mokslininkai daro prielaidas, kad savarankiškai mokantis studentai patys įgyja žinių, plėtoja kognityvinius gebėjimus, įsivertina silpnąsias ir stipriąsias puses, siekdami numatytų mokymosi tikslų ir suvokdami poreikį dėstytojui ar kolegų pagalbos, konsultacijų, diskusijų ar grįžtamojo ryšio formomis. Tačiau objektyvių ir patikimų mokslo įrodymų šioms teiginiais stokoja.

Per pastaruosius dvidešimt metų mokslo šaltiniuose atsirado terminų anglų kalba (*self-managed learning, self-studies, self-directed learning, self-regulated learning, self-training, self-education*), kurių nagrinėjimas dažniausiai apsiriboja teoriniais svarstymais, terminų ribos nėra aiškios, ypač praktinio lygmens. Minėtų anglų kalbos terminų vertiniai į lietuvių kalbą remiasi norminės lingvistikos paradigma ir neatspindi conceptualaus turinio, todėl ir bandymai atlikti empirinius tyrimus reti, stokoja gilumo, pagrįstumo. Trūksta empirinių įrodymų tarptautiniame ir nacionaliniame kontekste apie aukštosios mokyklos studentų savarankiško mokymosi struktūrą, jo įgyvendinimo stiprybes, silpnąsias praktiniu lygmeniu ir bendruosius gebėjimus, besiplėtojančius studentams mokantis savarankiškai. Paminėti aspektai ir tiriami SAVUNIKO projekte, derinant kokybinę ir kiekybinę prieigas.

Vieno iš atliktų projekto tyrimų rezultatai atskleidė, kad savarankiškas mokymasis susijęs su reflektavimu, studijavimo sistemiskumu, giluminiu ir paviršiniu mokymu, bendrųjų gebėjimų plėtotė: savarankiškai mokydami studentai mokosi iš turimos mokymosi patirties; reflektuoja mokymosi sėkmes ir nesėkmes; kelia klausimus apie studijų sritį; išreiškia dėstytojų konsultacijų ir diskusijų poreikį; laiko prasmingomis savarankiškas užduotis,

skatinančias gilinti studijų srities žinias; pasirenka paviršinio studijavimo strategijas dažniau nei giluminio; stokoja dėstytojų grįžtamojo ryšio; nenoriai vykdo užduotis, orientuotas tik į teoriją, patiria bejėgiškumą, kai neatsako sau į klausimus, nors užduotys atliktos ir atsiskaitytos; neplanuoja savarankiško mokymosi laiko ir per dieną skiria jam mažiau nei dvi valandas; iškilus mokymosi sunkumams, patys sprendžia problemas. Savarankiškai studijuojančiam studentui naudingiausias užduotys susiję su atvejų analizėmis ir eksperimentavimais, toks mokymasis skatina studentų atvirumą aplinkai ir idėjoms. Studentai įsitikina, jog savarankiškas mokymasis suteikia galimybę būti aktyviais ir lavina kritinį mąstymą.

Tyrimo rezultatai leidžia teigti, jog studentams trūksta dialogo su dėstytojais apie savarankiško mokymosi sunkumus ir reikalingi patarimai, kaip efektyviai galima mokytis konkrečius studijų dalykus ir atlikti efektyviai užduotis, o dėstytojų savalaiki grįžtamasis ryšys yra viena iš prielaidų įsigalinti prasmingam savarankiškam mokymuisi. Kai kurie tyrimo rezultatai yra trivialūs, pvz., nors studentai teigia, kad jiems patinka inovatyvūs studijų metodai, bet paskaita išlieka priimtinausiu metodu. Toks prieštarumas leidžia daryti prielaidą, kad studentai nori naujovių, nors vyraujantis instruktavimu paremtas mokymasis paskaitose yra esminis išmokstamas mokymosi būdas, todėl savarankiškas giluminis mokymasis studentams neretai yra iššūkis. Tokią prielaidą patvirtina ir vienas iš rezultatų, kai studentai konstatuoja, kad jiems nepatinka sudėtingos savarankiškos užduotys, nes joms reikia ilgalaikio studijavimo. Vis tik empiriniai įrodymai leidžia teigti, kad savarankiškas mokymasis yra įvairiakryptės galimybės aukštųjų mokyklų studentams ir dėstytojams įsigalinti prasmingam ir kūrybiškam dialogui bei komunikavimui.

BUS PRADĖTOS PASIRAŠYTI SUTARTYS su antrojo Visuotinės dotacijos konkurso laimėtojais

Lietuvos
mokslo
taryba

Kuriame Lietuvos ateitį

Simboliškai, kartu su nauja mokslo metų pradžia, Lietuvos mokslo taryba pradeda ilgalaikių mokslinių tyrimų projektų finansavimo ir administravimo sutarčių pasirašymo su institucijomis, dėl kurių priimtas sprendimas finansuoti projektus pagal antrojo Visuotinės dotacijos priemonės konkursą, etapą. Atlikus antrajam konkursui pateiktų paraiškų vertinimą, priimtas sprendimas iš ES struktūrinių fondų lėšų skirti finansavimą 35 aukšto lygio tarptautinio mokslinių tyrimų projektams, kurių bendra didžiausia tinkamų finansuoti išlaidų suma siekia 41,9 mln. litų.

Iš viso antrajam Visuotinės dotacijos konkursui buvo pateikta 90 paraiškų, kuriose mokslininkai savo pačių idėjoms įgyvendinti Lietuvos mokslo ir studijų institucijose prašė 107,7 mln. Lt. „Kaip matyti iš šių skaičių, konkurencija buvo išties didžiulė – paraiškas vertinę Lietuvos ir užsienio ekspertai pažymėjo aukštą paraiškų kokybę ir planuojamų mokslinių tyrimų, apimančių visas sritis nuo literatūros ar istorijos iki lazerių ar biotechnologijų, potencialą. Pagal patvirtintus projektus bus įgyvendinti šandien itin aktualūs ir vertingi įvairiausių sričių moksliniai tyrimai“, – sako Lietuvos mokslo tarybos pirmininkas prof. Eugenijus Butkus.

Paraiškas galėjo teikti Lietuvoje arba užsienyje gyvenantys ir mokslinį-tiriamąjį darbą dirbantys jaunieji ir patyrę mokslininkai – taip siekiama skatinti patyrusių ir jaunųjų mokslininkų tarptautinio lygio mokslinius tyrimus ir mobilumą, pritraukti aukšto lygio užsienio mokslininkus į Lietuvos mokslinių tyrimų erdvę ir didinti Lietuvos mokslo pažangą ir konkurencingumą pasaulyje.

2011 m. įvykus pirmajam konkursui Lietuvos mokslo taryba finansavo 33 aukšto tarptautinio lygio projektus, kurių nustatyta bendra didžiausia tinkamų finansuoti išlaidų suma siekė 39,7 mln. litų. Pirmojo Visuotinės dotacijos konkurso metu buvo gautos 173 paraiškos, kurių bendra prašoma finansuoti lėšų suma siekė 222 mln. litų.

„Ir pirmojo, ir antrojo Visuotinės dotacijos priemonės kvietimų metu nutarta finansuoti per trisdešimt tarptautinio lygio mokslininkų tyrimų projektų. Tai rodo Lietuvos mokslo potencialą. Tikimės, kad šie dvejų ketverių metų trukmės tarptautinio lygio projektai bei jų metu pasiekti rezultatai taps svarbiu stimulu tiek patyrusiems, tiek jaunesiems mokslininkams ir sustiprins Lietuvos mokslinių tyrimų erdvės konkurencingumą pasaulyje.

Tačiau negalima nepastebėti, kad antrajame kvietime pateikta perpus mažiau paraiškų. Sudėtinga ES struktūrinių fondų projektų paraiškų pateikimo tvarka, biurokratizuotas projektų įgyvendinimo ir atsiskaitymo už suteiktą finansavimą procesas neskaitina mokslininkų teikti savo idėjų konkuruojant dėl ES lėšų“, – teigia Lietuvos mokslo tarybos pirmininkas prof. Eugenijus Butkus.

Mokslininkams, nespėjusiems paraiškų pateikti pirmajam ar antrajam konkursams, Lietuvos mokslo tarybos Mokslo finansavimo departamento Paramos tyrėjams skyriaus vedėjas Andrius Kaveckas primena, jog 2012 m. rugsėjo–spalio mėnesiais numatomas dar vienas, trečiasis kvietimas pretenduoti į paramą pagal šią priemonę.

Iš viso pagal Visuotinės dotacijos priemonę mokslininkų idėjoms įgyvendinti numatytos ES struktūrinių fondų paramos suma siekia 120 mln. Lt. Už šias lėšas Lietuvos mokslo ir studijų institucijose iki 2015 m. turėtų būti įgyvendinta apie 100 aukšto lygio mokslininkų inicijuotų projektų.

Projektai finansuojami pagal 2007–2013 m. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 3 prioriteto „Tyrėjų gebėjimų stiprinimas“ įgyvendinimo priemonę VP1-3.1-ŠMM-07-K „Parama mokslininkų ir kitų tyrėjų mokslinei veiklai (visuotinė dotacija)“.

Išsamesnė informacija:

Lietuvos mokslo tarybos Mokslo finansavimo departamento Paramos tyrėjams skyriaus vedėjas Andrius Kaveckas, Tel. (8-5) 261 0206, el. paštas andrius.kaveckas@lmt.lt.

Straipsnio publikavimas finansuotas ES SF lėšomis iš Užsakovo vykdomo projekto Nr. VP1-5.1-FM-01-V-02-001 „Lietuvos mokslo tarybai pavestų funkcijų, įgyvendinant priemonę VP1-3.1-ŠMM-07-K „Parama mokslininkų ir kitų tyrėjų mokslinei veiklai (visuotinė dotacija)“.

Lietuvos mokslo tarybos informacija

IN MEMORIAM VLADUI PAŠKEVIČIUI (1927–2012)

Rugpjūčio 5 d. po sunkios ligos mus paliko profesorius, habilituotas daktaras Vladas Paškevičius, gimęs 1927 m. rugsėjo 14 d. Kėdainiuose. Pokariu baigęs Kauno politechnikumą įstojo į Vytauto Didžiojo universitetą, ir 1951 m. baigė Kauno politechnikos instituto Cheminės technologijos fakultetą. Po studijų dirbo Fizikos-technikos institute Kaune, nuo 1960 m. Tekstilės mokslinio tyrimo institute, kur už mokslinius nuopelnus 1965 m. buvo apdovanotas valstybine premija. Statant Kauno dirbtinio pluošto gamyklą, su grupe specialistų stažavosi Anglijoje. 1966 m. pradėjo dėstytojo darbą Kauno politechnikos instituto Inžinerinės ekonomikos fakultete. Vadovavo katedroms, ilgus metus ekonomikos ir gamybos organizavimo subtilybių mokė Cheminės technologijos fakulteto studentus.

Prof. habil. dr. Vladas Paškevičius

Dirbdamas akademinį darbą, kartu toliau dirbo Lietuvos tekstilės mokslinio tyrimo institute. Pagrindinė mokslinio darbo kryptis – audinių iš dirbtinių ir sintetinių pluoštų apdailos technologijų tobulinimas ir naujų kūrimas. 1977 m. V. Paškevičius apgynė technikos mokslų daktaro (dabar – habilituoto daktaro) disertaciją.

1983 m. profesorius pradėjo dėstyti Liaudies ūkio specialistų tobulinimosi institute, vėliau akademinį darbą dirbo Vilniaus universiteto Kauno vakariniame fakultete.

Prieš dvidešimt metų profesorius išėjo į užtarnautą poilsį, bet aktyvios veiklos, kol leido jo sveikata, nenutraukė. Dalyvavo mokslinėse tarybose, rašė analitinius straipsnius spaudoje aktualiais tuo metu Lietuvai ekonomikos klausimais, dalyvavo visuomeninių judėjimų ir Lietuvių katalikų mokslo akademijos veikloje. Velionis 2012 m. rugpjūčio 8 d. palaidotas Kauno Petrašiūnų kapinėse.

Šviesus Lietuvos prof. Vlado Paškevičiaus atminimas pasilieka buvusių jo bendradarbių, bendramokslų ir jį pažinojusių atmintyje.

Grupė draugų

KROKUVOS UNIVERSITETĄ PUOŠIA IR LIETUVIŠKI ŽENKLAI

■ Atkelta iš 3 p.

Jono vardu. Studijavo Prahos universitete, vėliau buvo išventintas į kunigus. 1389 m. minimas kaip Krokuvos pranciškonų kustodas (vyresnysis), Krokuvos ir Sandomiero kanauninkas. 1401–1402 m. antrasis Krokuvos akademijos rektorius. Galvojama, kad palaidotas Krokuvos katedroje. Reiškia jau ir Lietuva tuo laiku turėjo mokytojų žmonių, galėjusių vykti ne vien studijuoti į Krokvą, bet ir šviesti visuomenę, užimti tokias aukštas pareigas svetimo krašto alma mater.

1402 m. jau minimas pirmas studentas iš Lietuvos – Vilniaus kapitulos išdininkas ir kanauninkas Martynas. 1406 m. universitete įsteigta lietuvių studentų bursas (bendrabutis). XV a. šiame universitete studijavo apie 300 studentų iš Lietuvos, o XVI a. jau 450 studentų iš LDK. 1442–1492 m. iš Krokuvos į Lietuvą grįžo 40 bakalaurų, 13 magistrų, 2 mokslo daktarai. 1500–1588 m. Krokuvoje mokėsi 168 studentai iš Lietuvos. XVII a. pirmojoje pusėje čia mokėsi apie 200 studentų iš Lietuvos. Jame vėlesniais laikais žinių sėmėsi įtakingiausi Lietuvos kultūros žmonės: Pranciškus Skorina, lietuviškos raštijos kūrėjai Abraomas Kulvietis ir Stanislovas Rapaliošius bei kiti Lietuvos švietuliai. 1885 m. Krokuvos Mokslų akademijos nariu korespondentu buvo išrinktas archeologas Tadas Daugirdas.

Iki šių dienų Jogailos universiteto Krokovoje aura saugo ne vieną Lietuvos istorijai reikšmingą akimirką, bylojančią apie to laikmečio lietuvių

visuomenės paliktus pėdsakus ir jos aktyvų dalyvavimą šios mokslo įstaigos gyvenime. Didžiosios kolegijos (XV a.) kiemyje, šalia visų universiteto fondatorių ir mecenatų herbų, sieną puošia lietuviškas Vytis, liudijantis apie Lietuvos didikų indėlį šiai mokslo šventovei, Jogailos universitetui teiktas subsidijas ir paramą.

Apie glaudžius Krokuvos universiteto ryšius su Lietuva mena ir išlikęs 1434 m. Krokuvos universiteto lietuviškas, mažai kam matytas, antspaudas, kuriame prie Mergelės Marijos su kūdikiu ant rankų atvaizdo, matome ir lietuvišką simbolį – Lietuvos valstybės herbą Vytį ir dvigubą kryžių raitelio skyde. Iki mūsų dienų išliko tik du žinomi XV a. Jogailos universiteto antspaudai. Vienas jų paženklintas lenkiškuoju simboliu Ereliu, kitas Vyčiu. Tiesa, kol kas istorikai negali paaiškinti lietuviškų ženklų atsiradimo ant šio Krokuvos universiteto antspaudo istorijos, tačiau linkę manyti, jog tai mokslo akademiją reformavusio karaliaus Jogailos simbolis, pabrėžiantis jo lietuvišką kilmę.

Karaliaus Jogailos reformuotas Krokuvos universitetas ypač klestėjo XV a. pabaigoje – XVI a., tuo pačiu atverdama kelius daugeliui LDK švietuomenės atstovų tolesnėms studijoms Vakarų Europos universitetuose, o taip pat pasitarnavo ruošiant ir šviečiant Lietuvos visuomenę bei purenant dirvą Vilniaus universiteto įkūrimui Lietuvoje.

Violeta Rutkauskienė

Mokslo Lietuva

Vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas
Stilistė Jurgita Radzevičiūtė
Dizainerė Jūratė Kemeklytė Bagdonienė

Patarėjai: Jonas Jasaitis, Antanas Kulakauskas, Vladimiras Novosadas,
Jonas Puodžius, Alfonsas Ramonas, Juras Ulbikas, Edmundas Kazimieras Zavadskas.
Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 01118 Vilnius
El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel. (8 5) 212 1235.
Laikraštis internete: <http://mokslasplus.lt/mokslo-lietuva>
Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria.
Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://mokslasplus.lt/mokslo-lietuva> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslo Lietuvą“. Laikraštis platinamas tik prenumeratoriams ir redakcijai.

ISSN 1392-7191
Leidžia
UAB „Mokslininkų laikraštis“
SL Nr. 169
Spausdino
UAB „Petro ofsetas“
Savanorių pr. 174D, LT-03153, Vilnius
Tiražas 550 egz.